የኦሪት መጽሐፍት ዳሰሳ

> ***"በመጀመሪያ እግዚአብሔር ሰማይንና ምድርን ፈጠረ።"***
>
> *(ዘፍጥረት 1:1)*

ኦሪት ዘፍጥረት - በመጀመሪያ

የኦሪት መጻሕፍት በመባል የሚታወቁት አምስቱ የሙሴ መጻሕፍት፣ ዘፍጥረት፣ ዘጸአት፣ ዘሌዋውያን፣ ዘኍልቍ እና ዘዳግም የጠቅላላው መጽሐፍ ቅዱስ ሥነ-መለኮታዊ፣ ታሪካዊ እና ሕጋዊ መሠረት ናቸው። በክርስቲያናዊ ሥነ-መለኮት አውድ ውስጥ፣ እነዚህ መጻሕፍት የእግዚአብሔርን ማንነት፣ የፍጥረትን ጅማሬ፣ የሰው ልጅን ውድቀት፣ እንዲሁም እግዚአብሔር ለሰው ልጅ ያዘጋጀውን የቤዛነት ወይም የማዳን ታሪክ ስረ-መሠረት በጉልህ የሚያሳዩ የራእይ ምንጮች ናቸው። ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስም ሆነ የአዲስ ኪዳን ጸሐፊያን ትምህርቶቻቸውን እና የሥነ-መለኮት መከራከሪያዎቻቸውን የመሠረቱት በእነዚህ የ«ሕግ» (ቶራ) መጻሕፍት ላይ በመሆኑ፣ ለቤተ ክርስቲያን አስተምህሮ ያላቸው ፋይዳ ወደር የለውም።

ይሁን እንጂ፣ በአብዛኛው ክርስቲያናዊ ማኅበረሰብ ዘንድ የኦሪት መጻሕፍት ጥናት የሚያተኩረው በዕለታዊ መንፈሳዊ ንባብ እና በስብከተ ወንጌል ላይ ብቻ ነው። ይህ መንፈሳዊ ልምምድ እጅግ አስፈላጊ ቢሆንም፣ በከፍተኛ ደረጃ መጻሕፍቱን ማጥናት፣ ጽሑፎቹ የተዋቀሩበትን የጥንታዊ ቅርብ ምሥራቅ ታሪካዊና ባህላዊ ዳራ፣ ሥነ-ጽሑፋዊ ዐውድ፣ እንዲሁም በዘመናዊ ምሁራን ዘንድ የሚነሱትን ታሪካዊ-ነቀፋዊ ጥያቄዎች ሚዛናዊ በሆነ መንገድ መመርመርን ይጠይቃል። በተለይም ከ፲፰ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ የተነሳው የሰነድ መላምት (Documentary Hypothesis/JEDP) የኦሪትን መጻሕፍት አጀማመርና የደራሲነት ጉዳይ ውስብስብ አድርጎታል። ዘመናዊው ክርስቲያን ምሁር፣ እነዚህን ነቀፋዊ አቀራረቦች ችላ ከማለት ይልቅ፣ በመጽሐፍ ቅዱስ መለኮታዊ አስትንፋስነት እና ተዓማኒነት ላይ ያለውን እምነት ሳያጎድል በአካዳሚያዊ ብስለት ምላሽ ሊሰጥባቸው ይገባል።

በመሆኑም፣ የዚህ ጽሁፍ ዋና ዓላማ የኦሪት መጻሕፍትን በአካዳሚያዊና ክርስቲያናዊ ሥነ-መለኮት መነጽር በጥልቀት መዳሰስ ነው። ይህ ጥናት በመጀመሪያ የመጻሕፍቱን ስያሜና ምንነት በማብራራት፣ ስለ ጸሐፊነታቸው የሚነሱ ታሪካዊ ክርክሮችንና የቤተ ክርስቲያንን ትውፊታዊ አቋም ይመረምራል። በመቀጠልም መጻሕፍቱ የተጻፉበትን ታሪካዊ አውድ እና የአምስቱን መጻሕፍት ጭብጣዊ ፍሰት በመተንተን፤ በመጨረሻም ለዘመናዊቷ ቤተ ክርስቲያን እጅግ አስፈላጊ የሆኑትን ዓበይት ሥነ-መለኮታዊ ጭብጦች፣ የእግዚአብሔር ሉዓላዊነት፣ የቃል ኪዳን ሥነ-መለኮት፣ ቅድስና እና ቤዛነት ያሉትን በዝርዝር ያቀርባል።

ዘፍጥረት 1–2፡ የዓለም አፈጣጠር

ዘፍጥረት የሚከፈተው በግርማ ሞገስ በተሞላው የፍጥረት ታሪክ ነው፤ እግዚአብሔር በሉዓላዊ ቃሉ አማካይነት በስድስት ቀናት ውስጥ የሌለውን ነገር ወደ መኖር አምጥቶ በሰባተኛው ቀን ዐረፈ። ምዕራፍ ፩ የእግዚአብሔርን ኃይልና ፍጹም ሥርዓት ያሳያል፤ የፈጠረው ነገር ሁሉ “እጅግ መልካም” ነበር። በዚያም ውስጥ በክብርና በምስሉ የተፈጠረው የሰው ልጅ በፍጥረት ላይ ገዥነት ተሰጥቶታል (፩፡26–28)። ምዕራፍ 2 ደግሞ በሴትና በወንድ አፈጣጠር ላይ ያተኩራል፤ እግዚአብሔር አዳምን በገዛ እጁ ከመሬት አፈር አበጃጅቶ የሕይወትን እስትንፋስ እፍ አለበት፤ ከዚያም ሔዋንን ከጎኑ ወስዶ ፈጠራት፤ ይህም በፈጣሪ ፊት እኩልነትንና አንድነትን ያመለክታል። በኤደን ገነት ውስጥ ጋብቻ የእግዚአብሔር ፍጹም ዕቅድ አካል ሆኖ በዚህ ጊዜ ተመሠረተ።

ዘፍጥረት 3፡ የሰው ልጅ ውድቀት

የሰው ልጅ በቅድስናና በክብር ይኖርባት የነበረችው የኤደን ገነት፣ በክፉው እባብ ተንኮልና በሰዎች አለመታዘዝ ምክንያት የውድቀት ስፍራ ሆነች። በዘፍጥረት 3 ላይ እንደተገለጠው፣ ጠላት ሔዋንን በጥርጣሬና በሐሰት በማሳሳት የተከለከለውን የዕውቀት ዛፍ ፍሬ እንድትበላ አደረጋት፤ አዳምም በዚሁ የዓመጽ ተግባር ተባባሪ ሆነ። በዚህም ምክንያት ኃጢአት ወደ ዓለም ገባ፤ የሰው ልጅንም ከፈጣሪው ጋር ከነበረው ሕያው ግንኙነት ለየው። ይህ ውድቀት መንፈሳዊና አካላዊ ሞትን፣ የሕሊና ዕርቆትን (ጎፍረትን) እና ከገነት መባረርን አስከተለ። ሆኖም እግዚአብሔር በፍርድ መካከል እንኳ የማይለወጥ ጸጋውን ገለጠ። በዘፍጥረት 3፡15 ላይ "የሴቲቱ ዘር የእባቡን ራስ ይቀጠቅጣል" ተብሎ የተነገረው ትንቢት፣ በሥነ-መለኮት ጥናት "ፕሮቶ-ወንጌል" ወይም "የመጀመሪያው የምሥራች" ይባላል። ይህም ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በመስቀል ላይ ዲያብሎስን ድል አድርጎ የሰውን ልጅ ነጻ እንደሚያወጣ አስቀድሞ የተነገረ የድል ብሥራት ነው።

ዘፍጥረት 4–5፡ ቃየን፣ አቤል እና የኃጢአት መስፋፋት

ከውድቀት በኋላ ኃጢአት በሰው ልጅ የደም ሥር ውስጥ በክፉት እየተስፋፋ መጣ። የቀዳማዊያን ጥንዶች ልጆች የሆኑት ቃየንና አቤል ለእግዚአብሔር መሥዋዕት አቀረቡ፤ ነገር ግን እግዚአብሔር በእምነት የቀረበውን የአቤልን

መሥዋዕት ሲቀበል፣ የቃየንን ግን አልተቀበለም። ይህ ሁኔታ በቃየን ልብ ውስጥ የቅናትና የጥል እሳት በማንደዱ፣ የመጀመሪያውን የሰው ደም በምድር ላይ አፈሰሰ። ይህም ኃጢአት በቤተሰብና በማኅበረሰብ ውስጥ እንዴት ሥር እንደሚሰድ የሚያሳይ አሳዛኝ ታሪክ ሆነ። ምዕራፍ 5 ደግሞ ከአዳም እስከ ኖኅ ያለውን የትውልድ ሐረግ ይዘረዝራል፤ በዚህም ዝርዝር ውስጥ "...ሞተም" የሚለው ተደጋጋሚ ቃል የኃጢአትን ደመወዝ (ሞትን) በግልጽ ያሳያል። ሆኖም በዚህ የሞት ድባብ ውስጥ፣ ሄኖክ "ከእግዚአብሔር ጋር በመሄዱ" ሞትን ሳይቀምስ ወደ ሰማይ መወሰዱ፣ ሞት የማይሸነፍ ኃይል እንዳልሆነና ከእግዚአብሔር ጋር ላለ ግንኙነት የዘላለም ሕይወት ተስፋ እንዳለ የሚጠቁም ብርሃን ነው።

ዘፍጥረት 6–9፡ የጥፋት ውሃና የእግዚአብሔር ቃል ኪዳን ከኖኅ ጋር

በምድር ላይ የሰው ልጅ ክፋት እየገዘፈና የልቡ አሳብም ዘወትር ወደ ግፍ ያዘነበ በመሆኑ፣ የፈጣሪ ልብ እጅግ አዘነ። ሆኖም በዚህ በጨለመ ትውልድ መካከል ኖኅ በእግዚአብሔር ፊት ሞገስን አገኘ፤ እርሱም በመለኮታዊ መመሪያ መሠረት የቤተሰቡና የፍጥረታት መትረፊያ የምትሆን ታላቅ መርከብን በታማኝነት ሠራ። የጥፋት ውኃው ለ40 ቀንና ለ40 ሌሊት በምድር ላይ በሰላም ሲዘንብ፣ በመርከቧ ውስጥ ከተጠለሉት በስተቀር ሕይወት ያላቸው ነገሮች ሁሉ ጠፉ። ይህ ፍርድ የምድርን ክፋት የማጽጃ መንገድ ቢሆንም፣ እግዚአብሔር ግን ኪዳኑን አላጠፋም። ከጥፋት ውኃው በኋላ፣ አምላክ ከኖኅና ከዘሩ ሁሉ ጋር ዳግመኛ ምድርን በውኃ ላያጠፋ የጸና ቃል ኪዳን ገባ፤ ቀስተ ደመናውም የዚህ መለኮታዊ ምሕረትና የታማኝነት ዘላለማዊ ምልክት ሆነ።

ዘፍጥረት 10–11፡ ብሔራት እና የባቢሎን ግንብ

ምዕራፍ 10 በሥነ-መለኮት ጥናት “የብሔራት ሰንጠረዥ” ተብሎ የሚታወቅ ሲሆን፣ የኖኅ ልጆች የሆኑትን የሴም፣ የካም እና የያፌትን የትውልድ ሐረግ ይዘረዝራል። ይህም የሰው ልጅ በምድር ዙሪያ እንዴት እንደተባዛና የተለያዩ ሕዝቦችና ነገዶች እንዴት እንደተመሠረቱ የሚያሳይ ታሪካዊ ካርታ ነው። ሆኖም በምዕራፍ 11 ላይ የሰው ልጅ በትዕቢት ተሞልቶ እግዚአብሔርን ለመገዳደር ሲነሳ እናያለን። በሰናዖር ምድር የተሰበሰቡት ሰዎች "ስማችንን እናስጠራ" በሚል ትዕቢታዊ ምኞት ወደ ሰማይ የሚደርስ ግንብ ለመገንባት ሞከሩ። ይህ ተግባር የሰውን ልጅ ራስን የማምለክ (Self-exaltation) አዝማሚያ የሚያሳይ ነበር። እግዚአብሔርም ቋንቋቸውን በመደባለቅ መግባባትን አጠፋ፤ በዚህም ምክንያት ግንባታው ቆመ፤ የሰው ልጅም በመላው ምድር ላይ ተበተነ። የባቢሎን ታሪክ የሰው ልጅ ያለ እግዚአብሔር አንድነትንና ዝናን ለመገንባት የሚያደርገው ጥረት ውድቀትን እንደሚያስከትል ትልቅ ማስጠንቀቂያ ነው።

የአባቶች ታሪክ - ምዕራፍ 12–50

በዘፍጥረት 12 ላይ የታሪኩ አቅጣጫ ከዓለም አቀፋዊ የሰው ልጅ ታሪክ ወደ አንዱ ሰውና ወደ ተመረጠው ዘር ይለወጣል። እግዚአብሔር አብራምን (በኋላ አብርሃም) ከአገሩ፣ ከዘመዶቹና ከአባቱ ቤት ወጥቶ ወደማያውቀው ምድር እንዲሄድ ጠራው። ይህ ጥሪ የታጀበውም "ታላቅ ሕዝብ አደርግሃለሁ... የምድር አሕዛብም ሁሉ በአንተ

ይባረካሉ" በሚል ታላቅ መለኮታዊ ቃል ኪዳን ነበር። አብርሃምም ምንም እንኳ ጉዞው በሰብአዊ ድካም (ለምሳሌ በግብጽ ስለ ሚስቱ የነገረው ሐሰት) እና በትዕግስት ማጣት የታጀበ ቢሆንም፣ በመሠረቱ ግን ለእግዚአብሔር ድምፅ የታዘዘ የ"እምነት አባት" ሆኖ ተገኝቷል። የአብርሃም የእምነት ጉዞ ከፍተኛው ደረጃ ላይ የደረሰው በሞሪያ ተራራ ላይ ነበር። እግዚአብሔር የተስፋውን ልጅ ይስሐቅን መሥዋዕት አድርጎ እንዲያቀርብለት በጠየቀው ጊዜ፣ አብርሃም ሳይጠራጠርና ሳይከራከር ለፈጣሪው ታዘዘ። ይህ ታሪክ የአብርሃምን ፍጹም ፍቅርና መታዘዝ የሚያሳይ ብቻ ሳይሆን፣ ወደፊት ለሚመጣው ለክርስቶስ ቤዛነት ታላቅ ጥላ ነው። አብርሃም ቢላዋውን አንስቶ ልጁን ሊሠዋ ባለበት የመጨረሻ ቅጽበት፣ እግዚአብሔር ልጁን ከመታረድ አድኖ በቁጥቋጦ የተያዘ አውራ በግ በምትክነት አቀረበለት።

ዋና ክንውኖች የሚከተሉትን ያካትታሉ፡- የቃል ኪዳን ተስፋዎች (ዘፍጥረት 12፡1–3፤ 15፡1–6፤ 17፡1–8)። እስማኤል በአጋር በኩል መወለድ (ዘፍጥረት 16)። የሰዶምና የገሞራ መጥፋት (ዘፍጥረት 18–19)። የቃል ኪዳን ልጅ የሆነው ይስሐቅ በተአምር መወለድ (ዘፍጥረት 21)።

ዘፍጥረት 25–26፡ ይስሐቅና ዘሮቹ

ይስሐቅ በመጽሐፈ ዘፍጥረት ውስጥ ከአባቱ ከአብርሃምና ከልጁ ከያዕቆብ አንፃር ሲታይ ረጋ ያለ ታሪክ ያለው ቢመስልም፣ እርሱ ግን የእግዚአብሔርን የተስፋ ቃል ከአንዱ ትውልድ ወደ ሌላው ያስተላለፈ የቃል ኪዳኑ ድልድይ ነው። እግዚአብሔር ለአባቱ ለአብርሃም የገባውን ቃል ለይስሐቅም ዳግም በማረጋገጥ፣ በረከቱና ምድሪቱ ለዘሩ እንደሚሆን አጸናለት (ዘፍ. 26፡ 3–5)። ይስሐቅ በጸሎት ያገኘውን የትዳር አጋሩን ርብቃን አግብቶ፣ መንትያ ልጆችን ፣ ኤሳውና ያዕቆብን ወለደ። የእነዚህ መንትዮች ታሪክ ገና በእናታቸው ማኅፀን ሳሉ በነበረ ግብግብ ይጀምራል። በዚያን ዘመን ትልቅ ዋጋ የሚሰጠውን የበኵርና መብት ኤሳው ለጊዜያዊ የሥጋ ፍላጎቱ (ለአንድ ሳህን ምስር ወጥ) አሳልፎ በመስጠቱ፣ ለመንፈሳዊ በረከት ግድ የሌለው ሰው መሆኑን አሳየ። ያዕቆብ ደግሞ ምንም እንኳ አባቱን ይስሐቅን በማታለል በረከቱን ቢቀበልም፣ በውስጡ ግን ለመለኮታዊው በረከት ትልቅ ጥማት ነበረው። ይህ በሁለቱ ወንድማማቾች መካከል የተፈጠረው ውጥረት፣ ያዕቆብን ለረጅም ዘመናት ወደሚቀጥል የስደትና የፈተና ሕይወት ውስጥ ቢከተውም፣ እግዚአብሔር ግን በሉዓላዊ ምርጫው ያዕቆብን የቃል ኪዳኑ ወራሽ አደረገው።

ዘፍጥረት 27–36፡ የያዕቆብ ጉዞና ለውጥ

ያዕቆብ ከወንድሙ ከኤሳው ቁጣ ለመሸሽ ተገድዶ በስደት ላይ ሳለ፣ በቤቴል ("የእግዚአብሔር ቤት") በድንጋይ ተንተርሶ ተኝቶ ሳለ ድንቅ ራዕይ አየ። በራዕዩም ጫፏ ወደ ሰማይ የደረሰ፣ መላእክት የሚወጡባትና የሚወርዱባት መለኮታዊ መሰላል ተገለጠለት (ዘፍ. 28፡ 12–15)። ይህ መሰላል እግዚአብሔር በምድር ካለው የሰው ልጅ ጋር ያለውን የማይቋረጥ ግንኙነትና ጥበቃ የሚያመለክት ሲሆን፣ በአዲስ ኪዳን ደግሞ በሰማይና በምድር መካከል ድልድይ ሆኖ ለሚመጣው ለክርስቶስ ጥላ ነው። ያዕቆብ በሶርያ ምድር ለአጎቱ ለላባ ለሃያ ዓመታት በታማኝነት አገለገለ፤ በዚያም

ልያንና ራሔልን አግብቶ፣ የኋለኛው የእስራኤል አሥራ ሁለት ነገዶች መሠረት የሆኑትን አሥራ ሁለት ልጆችን ወለደ። ጌታ በላባ ቤት እያለ በረከቱን አበዛለት።

ሆኖም ትልቁ ለውጥ የመጣው ወደ አባቱ ቤት ሲመለስ በጰንኤል ("የእግዚአብሔር ፊት") ነበር። በዚያም ያዕቆብ ሌሊቱን ሙሉ ከእግዚአብሔር መልአክ ጋር ሲታገል አደረ፤ ይህም ትግል ያዕቆብ የነበረውን የ"አታላይነት" ማንነት ጥሎ በረከትን ለመጨበጥ ያደረገው መንፈሳዊ ትንቅንቅ ነበር። በዚህ መለኮታዊ ትግል ያዕቆብ የጭኑ ጅማት ቢታወክም፣ አዲስ ማንነትን ግን ተቀበለ። "ከእግዚአብሔርና ከሰው ጋር ታግለህ አሸንፈሃልና ስምህ ከእንግዲህ እስራኤል ይባላል" ተባለ። ይህ ስም መቀየር ከድሮው ያዕቆብ (አታላይ) ወደ አዲሱ እስራኤል (ከእግዚአብሔር ጋር የሚጋደል/ልዑል) የተደረገ ሽግግር ነው። ይህን ተከትሎም ያዕቆብ በታላቅ ትሕትና ከወንድሙ ከኤሳው ጋር ታርቆ፣ የብዙ ዘመን የጥል ግድግዳ ፈረሰ።

ዘፍጥረት 37–50፡ ዮሴፍና የእግዚአብሔር አቅርቦት

የመጽሐፈ ዘፍጥረት መደምደሚያ የሚያተኩረው በያዕቆብ ተወዳጅ ልጅ በዮሴፍ ላይ ነው። ዮሴፍ ለአባቱ የነበረው ልዩ ቅርበትና የታደላት ባለቀለም ቀሚስ፣ እንዲሁም ወደፊት ገሸር እንደሚሆን ያያቸው መለኮታዊ ሕልሞች በወንድሞቹ ዘንድ ከፍተኛ ቅናትን አቀጣጠሉ። ይህ ቅናት ወደ ክህደት ተለውጦ ወንድሞቹ በባርነት ወደ ግብፅ ሸጡት። ዮሴፍ በባዕድ አገር መከራና ፈተና ቢደርስበትም፣ በተለይም የጲጥፋራ ሚስት ካቀረበችለት የዝሙት ፈተና እስከ ኢ-ፍትሐዊው እስራት ድረስ፣ እግዚአብሔር ከእርሱ ጋር ነበረ። ዮሴፍ በታማኝነቱና በሕልም ትርጓሜ ስጦታው አማካይነት፣ ከጨለማው እስር ቤት ወጥቶ የግብፅ ጠቅላይ ሚኒስትር እስከመሆን ደረሰ።

በታላቁ መለኮታዊ አቅርቦት አማካይነት፣ ግብፅንና መላውን ዓለም፣ ከሁሉም በላይ ደግሞ የቃል ኪዳኑን ዘር (ቤተሰቡን) ከከባድ ረሃብ ታደገ። ዮሴፍ ወንድሞቹን ዳግም ባገኛቸው ጊዜ፣ በበቀል ፋንታ ምሕረትን መረጠ። ማንነቱን ከገለጸላቸው በኋላ በእንባ ተሞልቶ ከታላላቅ የእምነት መግለጫዎች አንዱን እንዲህ ሲል ተናገረ፡- “እናንተ ክፉ ነገርን አሰባችሁብኝ፤ እግዚአብሔር ግን ዛሬ እንደሚሆነው ብዙ ሕዝብ እንዲድን ለማድረግ ለበጎ አሰበው” (ዘፍጥረት 50፡20)። መጽሐፉ ያዕቆብ ለልጆቹ የሰጣቸውን በረከትና በግብፅ መሞቱን በመናገር ይደመደማል። ዮሴፍ የእግዚአብሔርን መዳን በማየት በእምነት ዘፍጥረትን በተስፋ ይዘጋል፡- “እግዚአብሔር በእርግጥ ይጎበኛችኋል” (ዘፍጥረት 50፡24–25)።

> ***"እግዚአብሔር ስለ እናንተ ይዋጋል፥ እናንተም ዝም ትላላችሁ።"***
>
> *(ዘጸአት 14:14)*

ኦሪት ዘጸአት ("መውጣት")

መጽሐፈ ዘጸአት በኦሪት ውስጥ ሁለተኛውና ቁልፍ የሆነው መጽሐፍ ሲሆን፣ በሙሴ መሪነት የተጻፈ ነው። በዘፍጥረት የተጀመረውንና ለአብርሃም የተሰጠውን የተስፋ ቃል ወደ ላቀ ድል አድራጊነት የሚያሸጋግር የታሪክ መዝገብ ነው። "ዘጸአት" የሚለው ስያሜ Exodus ከሚለው የግሪክ ቃል የተወሰደ ሲሆን፣ ትርጉሙም “መውጣት” ወይም “ስደት” ማለት ነው። ይህም የእስራኤል ልጆች ከግብፅ የባርነት ቀንበር በታላቅ መለኮታዊ ኃይል ነጻ መውጣታቸውንና እግዚአብሔር ቃል ኪዳኑን እንዲያጸናላቸው ወደ ሲና ተራራ ያደረጉትን ታሪካዊ ጉዞ በጉልህ ያሳያል። ዘጸአት የቤዛነት ፣ የመለኮታዊ መገለጥ እና የቅዱስ ግንኙነት መጽሐፍ ነው። እግዚአብሔር ሕዝቡን ከጭቆና ይቤዣል፣ ፈቃዱንና ሕጉን (አሥርቱ ትእዛዛትን) ይገልጣል፣ እንዲሁም በመካከላቸው እንዲኖር በታዘዘው የመገናኛ ድንኳን አማካይነት ከሕዝቡ ጋር ያለውን ጥልቅ ግንኙነት ያረጋግጣል። ይህ መጽሐፍ እስራኤልን ከአንድ ትልቅ ቤተሰብነት ወደ ተደራጀና ቅዱስ ወደሆነ የእግዚአብሔር መንግሥት ሕዝብ የቀየረ የታሪክ ምዕራፍ ነው።

የባርነት ጭቆናና የቤዛነት ጥሪ - ምዕራፍ 1–4

መጽሐፈ ዘጸአት የሚጀምረው በግብፅ ምድር በክብር የነበሩት የእስራኤል ልጆች (የያዕቆብ ዘሮች) ቁጥራቸው በከፍተኛ ሁኔታ እየጨመረና እየተባዛ መምጣቱን በመግለጽ ነው። ሆኖም ዮሴፍን የማያውቅ አዲስ ፈርዖን በግብፅ በነገሠ ጊዜ፣ የእስራኤልን መባዛት ለሥልጣኑ ስጋት አድርጎ ተመለከተው። በዚህም ምክንያት የዕብራውያንን ኃይል ለመስበር በጽኑ የጉልበት ሥራ በባርነት ቀጠቀጣቸው፤ አልፎም ተባዕት ልጆቻቸው ሲወለዱ በዓባይ ወንዝ ውስጥ እንዲጣሉ አሰቃቂ ትእዛዝ አስተላለፈ። በዚህ የጨለማና የጭቆና ዘመን መካከል፣ ወደፊት ሕዝቡን ነጻ የሚያወጣው ሙሴ ተወለደ። እናቱ ዮካብድ በእምነት ለሦስት ወራት ከደበቀችው በኋላ፣ በቅርጫት አድርጋ በወንዙ ዳር አኖረችው። እግዚአብሔር ግን በሚያስደንቅ አቅርቦቱ የፈርዖን ልጅ ሙሴን ከውኃ እንድታወጣውና በገዛ ቤተ መንግሥቷ እንደ ልዑል እንዲያድግ አደረገው።

ሙሴ በግብፅ ጥበብ ሁሉ ቢሰለጥንም፣ ልቡ ግን ከወገኖቹ ከዕብራውያን ጋር ነበር። አንድ ግብፃዊ ወንድሙን ሲበድል አይቶ በገደለው ጊዜ፣ ከፈርዖን ፊት ሸሽቶ ወደ ሚድያም ምድረ በዳ ተሰደደ። እዚያም በስደት የዮቶርን በጎች እየጠበቀ ለ፵ (40) ዓመታት በትሕትና ኖረ። ምዕራፎቹ የሚደመደሙት በታላቅ ተስፋ ነው፤ እስራኤላውያን ከባርነቱ የተነሣ ወደ ፈጣሪ ጮኹ፤ እግዚአብሔርም ጩኸታቸውን ሰማ። መጽሐፍ ቅዱስ "እግዚአብሔርም ከአብርሃም፣ ከይስሐቅና ከያዕቆብ ጋር ያደረገውን ቃል ኪዳን አሰበ" በማለት፣ የሰዎች መከራ በእግዚአብሔር ዘንድ መዘንጋት እንደሌለበትና ቤዛነቱ መቃረቡን ያበስራል።

ምዕራፍ 3–4፡ እግዚአብሔር ሙሴን ጠራው

ሙሴ በኮሬብ ተራራ (በእግዚአብሔር ተራራ) በጎቹን እየጠበቀ ሳለ፣ ተፈጥሮአዊ ያልሆነና መንፈሳዊ የሆነ አንድ ድንቅ ክስተት ተመለከተ፤ እሾህ ቍጥቋጦው በእሳት ይነድዳል፣ ነገር ግን አይቃጠልም ነበር። በዚህ ቅዱስ ስፍራ እግዚአብሔር ሙሴን በስሙ ጠራውና በባዕድ አገር የሚሰቃዩትን ሕዝቡን ነጻ እንዲያወጣ ታላቅ ተልዕኮ ሰጠው። ሙሴ የእግዚአብሔርን ስም በጠየቀ ጊዜ፣ ፈጣሪ ራሱን "ያለና የሚኖር" (I AM WHO I AM) ብሎ ገለጠለት። ይህ ስም እግዚአብሔር በራሱ የሚኖር፣ መጀመሪያና መጨረሻ የሌለው፣ ሁልጊዜም ለቃል ኪዳኑ ታማኝ የሆነ አምላክ መሆኑን የሚያበስር ታላቅ መለኮታዊ መገለጥ ነው። ሙሴ ይህንን ሰማያዊ ጥሪ በተቀበለ ጊዜ፣ በሰውነቱ ድካም በመሸበርና "የመናገር ችሎታዬ ደካማ ነው" በማለት አመነታ። ነገር ግን እግዚአብሔር የሰውን ደካማነት በራሱ ሙሉነት እንደሚተካ በማረጋገጥ፣ አሮንን ረዳትና ቃል አቀባይ አድርጎ ሾመለት። እነዚህ ምዕራፎች እግዚአብሔር አንድን ሰው ለተልዕኮ ሲጠራው፣ ብቃቱ ከራሱ ከሰውየው ሳይሆን ከመለኮታዊው አጋዥነት እንደሚመነጭ የሚያስተምሩ ናቸው። ሙሴም በእጁ ያለችውን ቀላል በትር ይዞ፣ የፈርዖንን ግርማ ለመጋፈጥና ሕዝቡን ነጻ ለማውጣት በእምነት ተነሣ።

አስር መቅሰፍቶችና ታላቁ መውጣት - ምዕራፍ 5–15

ምዕራፍ 5–6፡ ሙሴ ከፈርዖን ጋር ተጋፈጠ

ሙሴና አሮን በፈርዖን ፊት ቀርበው፡- “የእስራኤል አምላክ እግዚአብሔር እንዲህ ይላል፡- ሕዝቤን ልቀቅ” አሉት። ፈርዖን በእብሪት “እግዚአብሔር ማን ነው?” በማለት እምቢ አለና በእስራኤላውያን ላይ የሥራ ሸክም ጨመረባቸው፤ ያለ ገለባ ጡብ እንዲሠሩም አስገደዳቸው። በዚህም የተነሳ የእስራኤል ልጆች የሙሴን አመራር መቃወም ጀመሩ። እግዚአብሔር ግን ሕዝቡን “በተዘረጋ ክንድና በታላቅ ፍርድ” እንደሚቤዣቸው በማወጅ የቃል ኪዳኑን ቃል ለሙሴ በድጋሚ አረጋገጠ።

ምዕራፍ 7–11፡ አስሩ መቅሰፍቶች

ሙሴና አሮን በእግዚአብሔር ታዝዘው "ሕዝቤን ልቀቅ" የሚለውን መለኮታዊ ጥያቄ ለፈርዖን ቢያቀርቡም፣ ፈርዖን ግን በትዕቢት ልቡን አደነደነ። በዚህም ምክንያት እግዚአብሔር በግብፅ ምድርና በፈርዖን ላይ የፍርድ ኃይሉን የሚያሳዩ አሥር ተከታታይ መቅሰፍቶችን አመጣ። እነዚህ መቅሰፍቶች ተራ የተፈጥሮ አደጋዎች ሳይሆኑ፣ እያንዳንዳቸው ግብፃውያን ይተማመኑባቸው የነበሩትንና ይመልኳቸው የነበሩትን ጣዖታት ድል የነሱ መለኮታዊ ፍርዶች ነበሩ።

ተ.ቁ	መቅሰፍቱ	ትርጉምና የተነጣጠረበት ዓላማ
1	**ውኃ ወደ ደም መለወጥ**	ሕይወት ሰጪ ነው ተብሎ የሚመለከው የዓባይ ወንዝ (አምላካቸው 'ሀፒ') ወደ ሞት ምልክት ተለወጠ።

ተ.ቁ	መቅሰፍቱ	ትርጉምና የተነጣጠረበት ዓላማ
2	**እንቁራሪቶች**	የመራባት ምልክት ተደርጋ የምትመለከው 'ሔቅት' የተባለችው አማልክታቸው የጭንቅ ምንጭ ሆነች።
3	**ትንኞች (ቅማል)**	ከምድር አፈር የተገኙት እነዚህ ተባዮች የግብፅ ጠንቋዮችን አቅም አሳጡ።
4	**ዝንቦች**	በእስራኤላውያንና በግብፃውያን መካከል መለኮታዊ ልዩነት የተደረገበት መቅሰፍት።
5	**የእንስሳት መቅሰፍት**	በግብፃውያን ዘንድ ቅዱስ ተብለው የሚመለኩት ከብቶች (አፒስ) ረገፉ።
6	**ቁስል (አረፋ)**	የፈውስ አማልክቶቻቸውን አቅም ቢስነት አሳየ።
7	**በረዶ**	የሰማይና የሰብል ጠባቂ አማልክቶቻቸውን መታ።
8	**አንበጣ**	የምድርን በረከት ሁሉ በላ።
9	**ጨለማ**	የግብፃውያን ትልቁ አምላክ 'ራ' (የፀሐይ አምላክ) በእግዚአብሔር ፊት ኃይል እንደሌለው ያሳየ ለሦስት ቀን የጸና ድቅድቅ ጨለማ።
10	**የበኩር ልጆች ሞት**	በፈርዖን ቤትና በግብፅ ሁሉ ላይ የወረደ የመጨረሻውና ታላቁ የፍርድ ዱላ።

የፈርዖን ልብ በመጀመሪያዎቹ ዘጠኝ መቅሰፍቶች ውስጥ በጸና ትዕቢት ደንድኖ ቢቆይም፣ የመጨረሻው መቅሰፍት ግን የግብፅን ትዕቢት ሰበረ። ይህ መቅሰፍት ለእስራኤል ነጻነት መውጣት ምክንያት ከመሆኑም በላይ፣ እግዚአብሔር በሕያዋንና በሙታን ላይ ሥልጣን ያለው ብቸኛ አምላክ መሆኑን ለዓለም ሁሉ አረጋገጠ።

ምዕራፍ 12፡ ፋሲካና መውጣት

እግዚአብሔር እስራኤልን ከግብፅ ባርነት ነጻ የሚያወጣበትን ታላቅ ድርጊት "ፋሲካ" በሚባል ሥርዓት አጸና። እያንዳንዱ የእስራኤል ቤተሰብ ነውርና እድፍ የሌለበትን የአንድ ዓመት ተባዕት ጠቦት እንዲያርድ፣ ደሙንም በቤቱ መቃንና ጉልላት ላይ እንዲቀባ ታዘዘ። ያ ሌሊት ለግብፅ የፍርድ፣ ለእስራኤል ግን የድነት

ሌሊት ነበረ። መቅሰፍቱ በግብፅ ምድር ሲያልፍ፣ የፋሲካው በግ ደም ያለባቸውን ቤቶች ገዳዩ መልአክ "ታልፎአቸው" (Passover) ሄደ። ይህም መለኮታዊ ፍርድ በደሙ አማካኝነት እንደሚታለፍና በምትክ መሥዋዕትነት ሕይወት እንደሚገኝ የሚያሳይ ቀዳማዊ ምስክርነት ነው። ይህ ክንዋኔ የሰው ልጅን ከኃጢአትና ከዘላለም ሞት ባርነት ነጻ ለሚያወጣው ለናዝሬቱ ኢየሱስ ክርስቶስ ፣ "የእግዚአብሔር በግ"፣ ታላቅ ጥላና ትንቢታዊ መግለጫ ነው። ዮሐንስ መጥምቁ "የዓለምን ኃጢአት የሚያስወግድ የእግዚአብሔር በግ" እንዳለው፣ በፋሲካው በግ ደም እስራኤል ከሥጋዊ ሞት እንደዳኑ፣ አማኞችም በክርስቶስ ደም ከዘላለም ፍርድ ይድናሉ። በመጨረሻም፣ ያ ታሪካዊ ሌሊት የፈርዖንን ትዕቢት ሰበረው። እስራኤላውያን ከ፬፻፴ (430) ዓመታት የባርነት ሕይወት በኋላ፣ በዚያው ሌሊት በታላቅ ድልና በኃይል ከግብፅ ወጡ። ይህ "ዘጸአት" በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ እግዚአብሔር ሕዝቡን ለመቤዠትና ቃል ኪዳኑን ለመፈጸም ያለው ጽኑ ፍላጎት ቁልፍ ክንዋኔ ሆኖ ለዘላለም ተመዝግቧል።

ምዕራፍ 13–15፡ ጉዞና ቀይ ባሕርን መሻገር

እስራኤላውያን ከግብፅ ከወጡ በኋላ ብቻቸውን አልነበሩም፤ እግዚአብሔር በቀን በደመና ዓምድ፣ በሌሊት ደግሞ በእሳት ዓምድ እየመራቸው መለኮታዊ ጥበቃውንና መገኘቱን አረጋገጠላቸው። ሆኖም ብዙም ሳይቆይ ፈርዖን በልቡ ተጸጽቶ ሰረገላዎቹንና ሠራዊቱን አስከትሎ አሳደዳቸው። እስራኤላውያን በፊታቸው ቀይ ባሕር፣ በስተኋላቸው ደግሞ የግብፅ ሠራዊት ሆኖ ሲከብባቸው በታላቅ ፍርሃት ተውጠው በሙሴ ላይ አጉረመረሙ። በዚህ አስጨናቂ ሰዓት ሙሴ “ቁሙ፥ ዛሬ ለእናንተ የሚያደርጋትን የእግዚአብሔርን ማዳን እዩ” በማለት ሕዝቡን አበረታታ። እግዚአብሔርም በሙሴ በትር አማካኝነት ባሕሩን በተአምር ከፈለ፤ እስራኤልም በባሕሩ መካከል በደረቅ ምድር ተሻገሩ። እነርሱን ተከትሎ የገባው የግብፅ ሠራዊት ግን ባሕሩ መልሶ ሲከደንባቸው ከነሰረገላዎቻቸው በውኃው ውስጥ ሰጠሙ። ይህ ታላቅ ተአምር እስራኤላውያን እግዚአብሔርን እንዲፈሩና በባሪያው በሙሴ እንዲያምኑ አደረጋቸው። በምዕራፍ 15 ላይ የሚገኘው የሙሴ መዝሙር እግዚአብሔርን "ኃያል ተዋጊ" በማለት የሚያከብርና በቅዱሳት መጻሕፍት ውስጥ ካሉ እጅግ ጥንታዊና ድንቅ የምስጋና መዝሙሮች አንዱ ነው።

በምድረ በዳ ያለ አመራርና ቃል ኪዳን - ምዕራፍ 16–40

ምዕራፍ 16–18፡ በምድረ በዳ የተደረገው ጉዞ

እስራኤላውያን ከቀይ ባሕር ድል በኋላ ወደ ሲና ምድረ በዳ ሲገቡ፣ ብዙም ሳይቆይ አስቸጋሪው ተፈጥሮና የረሃብ ስሜት ተፈታተናቸው። ይህም በምድረ በዳ ለነበራቸው የእምነት ድካምና ማጉረምረም መጀመሪያ ሆነ። ሆኖም እግዚአብሔር በአማጽያን ላይ ፍርዱን ከማውረድ ይልቅ፣ በታላቅ ትዕግሥትና ርኅራኄ መለኮታዊ መጋቢነቱን ገለጠ። ከሰማይ መናን (የመላእክት ምግብ) አዘነበላቸው፣ ድርጭቶችን ለሥጋ ምግብ ሰጣቸው፣ እንዲሁም ከደረቅ ዓለት ላይ ሕያው ውኃን አፈለቀላቸው። ይህ ተአምራዊ አቅርቦት

እግዚአብሔር ለሕዝቡ የሥጋ ፍላጎት ብቻ ሳይሆን፣ እርሱ የሕይወት ምንጭ መሆኑን እንዲረዱ ያስተማረበት ትምህርት ነበር። በምዕራፍ 17 ላይ እስራኤላውያን የመጀመሪያውን ወታደራዊ ፈተና አስተናገዱ፤ አማሌቃውያን ጥቃት ሰነዘሩባቸው። በዚያን ጊዜ ድሉ የተገኘው በሰይፍ ብዛት ሳይሆን በሙሴ የጸሎት ተራራ ላይ ነበር። ሙሴ እጆቹንና በትሩን ወደ ሰማይ ሲያነሣ እስራኤል ድል ታደርግ ነበር፤ እጆቹ ሲዝሉ ደግሞ አማሌቅ ያሸንፍ ነበር። ይህም ለሕዝቡ "ድል የእግዚአብሔር ነው" የሚል ታላቅ መልእክት አስተላለፈ። በምዕራፍ 18 ላይ ደግሞ የሙሴ አማች ዮቶር ሙሴን በመጎብኘት፣ የሕዝቡን የፍርድ ሸክም ብቻውን እንዳይሸከም ዳኞችንና መሪዎችን እንዲሾም መከረው። ይህም በቅዱሳት መጻሕፍት ውስጥ የመጀመሪያው የሥልጣን ክፍፍልና የተጋራ አመራር ምሳሌ ሆኖ ተመዝግቧል። ጉዟቸው ሁሉ በቅርብ የሚመራቸው መጋቢና መሪ ሆኖ ቀጠለ።

ምዕራፍ 19–24 ፡ በሲና ተራራ የተደረገው ቃል ኪዳን

የሲና ተራራ የእስራኤልን ብሔራዊና መንፈሳዊ ማንነት የቀረጸ የተቀደሰ ስፍራ ነው። እግዚአብሔር በግርማ ሞገስ፣ በነጎድጓድ፣ በመብረቅና በሚነድድ እሳት ተገልጦ፣ ከሕዝቡ ጋር የኪዳን ግንኙነት ለመመሥረት ወረደ። በምዕራፍ 20 ላይ፣ የመላው የሰው ልጅ የሞራል ሕግጋት መሠረት የሆኑትንና መለኮታዊውን የቅድስና መስፈርት የሚያሳዩትን አሥርቱን ትእዛዛት ሰጣቸው። እነዚህ ትእዛዛት ሰው ከፈጣሪውና ሰው ከባልንጀራው ጋር ሊኖረው የሚገባውን ፍጹም ሥርዓት የሚደነግጉ ናቸው።

ቁጥር	ትእዛዙ	መግለጫ (ትርጉም)
1	**ከእኔ በቀር ሌሎች አማልክት አይሁኑልህ**	እግዚአብሔር ብቸኛ አምላክ መሆኑን ማመንና ለእሱ ብቻ መስገድን ያዛል።
2	**የማናቸውንም ነገር ምስል ለአንተ አታድርግ**	ለተቀረጹ ምስሎች ወይም ለጣዖታት እንዳንሰግድና እንዳናመልካቸው ይከለክላል።
3	**የእግዚአብሔርን ስም በከንቱ አትጥራ**	የአምላክን ቅዱስ ስም ያለ አግባብ ለመሃላ ወይም ለዋጋ ቢስ ነገር ከመጠቀም ይከለክላል።
4	**የሰንበትን ቀን ቀድሰው (አክብር)**	የዕረፍት ቀንን ለእግዚአብሔር በመስጠት በጸሎትና በበጎ ሥራ እንድንውለው ያዛል።
5	**አባትና እናትህን አክብር**	ወላጆችን ማክበር በምድር ላይ ዕድሜን እንደሚያረዝም ቃል የተገባለት የመጀመሪያው ትእዛዝ ነው።

ቁጥር	ትእዛዙ	መግለጫ (ትርጉም)
6	**አትግደል**	የሰውን ሕይወት ያለ አግባብ ማጥፋት ክልክል መሆኑን ያስገነዝባል።
7	**አታመንዝር**	በጋብቻ ውስጥ ታማኝ መሆንንና ከዝሙት መራቅን ያዛል።
8	**አትስረቅ**	የሌላውን ሰው ንብረት ያለ ፈቃድ መውሰድ ኃጢአት መሆኑን ያስረዳል።
9	**በሐሰት አትመስክር**	ሐሰተኛ ወሬንና በባልንጀራ ላይ በውሸት መመስከርን ይከለክላል።
10	**የባልንጀራህን ቤትና ንብረት አትመኝ**	በሰው ሀብትና ስኬት ላይ ቅናትና ምኞት ከማሳደር እንድንቆጠብ ያዛል።

ከአሥርቱ ትእዛዛት ቀጥሎ በምዕራፍ 21–23 ላይ የሚገኙት ድንጋጌዎች ሕዝቡ በማኅበራዊ ሕይወታቸው ሊከተሏቸው የሚገቡ የፍትሕ፣ የርኅራኄና የአምልኮ ሥርዓቶችን በዝርዝር ያስቀምጣሉ። እነዚህ ሕግጋት እስራኤል በቅድስናና በፍትሕ ከሌሎች አሕዛብ ተለይተው እንዲኖሩ ታስበው የተሰጡ ናቸው። በመጨረሻም በምዕራፍ 24 ላይ፣ ቃል ኪዳኑ በመሥዋዕት ደም ተረጭቶ ጸና፤ ሕዝቡም “እግዚአብሔር ያለውን ሁሉ እናደርጋለን እንታዘዛለንም” በማለት ቃል ገቡ። ሙሴም የመገናኛ ድንኳኑን አሠራርና ሰማያዊውን መመሪያ ለመቀበል፣ በደመና ተሸፍኖ ለ፵ (40) ቀንና ሌሊት ወደ ተራራው ጫፍ ወጣ።

ምዕራፍ 25–31፡ የመገናኛ ድንኳን መመሪያዎች

እግዚአብሔር እስራኤልን ከባርነት ነጻ ካወጣቸው በኋላ፣ በጉዟቸው ሁሉ በመካከላቸው የሚኖርበትን ተንቀሳቃሽ መቅደስ ፣ መገናኛ ድንኳን እንዲሠሩ ዝርዝር መመሪያ ሰጠ። ይህ መቅደስ የሰው ልጅ ወደ ቅዱሱ አምላክ የሚቀርብበትን መንገድና የእግዚአብሔርን ግርማ የሚያሳይ ሰማያዊ ንድፍ ነው። የድንኳኑ አሠራር እጅግ ጥንቁቅ በሆነ ሥርዓት የተቃኘ ሲሆን፣ የሚከተሉትን ዋና ዋና ንዋያተ ቅድሳትን ያካትታል፡- የቃል ኪዳኑ ታቦት፡ በመቅደሱ መገናኛ (ቅድስተ ቅዱሳን) ውስጥ የሚቀመጥ፣ የእግዚአብሔር ዙፋንና የኪዳኑ ምልክት። የመሥዊያው ጠረጴዛና መቅረዙ፡ መለኮታዊውን ሲሳይና የዓለምን ብርሃን የሚያመለክቱ። የክህነት ልብሶች፡ የአሮንና የልጆቹ አገልግሎት የተቀደሰና የተለየ መሆኑን የሚያሳዩ ግርማ ሞገስ ያላቸው አልባሳት። ይህ መቅደስ እግዚአብሔር ከተቤዣቸው ሕዝቡ ጋር አብሮ ለመኖር ያለውን ዘላለማዊ ፍላጎት ይወክላል። መገናኛ ድንኳኑ የጌታችን የኢየሱስ ክርስቶስ ሥጋ መለበስ ታላቅ ምሳሌ ነው፤ ዮሐንስ ወንጌላዊ

“ቃልም ሥጋ ሆነ፤ ጸጋንና እውነትንም ተመልቶ በእኛ አደረ ” (ዮሐ. ፡ 14) እንዳለው፣ ድንኳኑ እግዚአብሔር በክርስቶስ በኩል ከሰው ልጅ ጋር ያደረገውን ፍጹም አንድነት ያመለክታል።

ምዕራፍ 32–34፡ የወርቅ ጥጃ እና የቃል ኪዳን መታደስ

ሙሴ መለኮታዊውን መመሪያ ለመቀበል በተራራው ላይ በቆየባቸው አርባ ቀናት፣ በግርጌው የነበረው ሕዝብ በትዕግሥት ማጣትና በእምነት ድካም ወደ ቀድሞው የግብፅ ባርነት ልማድ ተመለሰ። አሮንን በማስገደድ ከወርቅ የተሠራ ጥጃ አበጅተው “ከግብፅ ያወጣህ አምላክህ ይህ ነው” በማለት በጣዖት ፊት ሰገዱ። ይህ ድርጊት ገና ደሙ ሳይደርቅ የገቡትን ቃል ኪዳን ማፍረስና የእግዚአብሔርን ቅዱስ ቁጣ መቀስቀስ ነበር። በዚህ አስፈሪ ወቅት፣ እግዚአብሔር ሕዝቡን አጥፍቶ ከሙሴ ዘር አዲስ ሕዝብ ሊተካ በፈለገ ጊዜ፣ ሙሴ ታላቅ የአማላጅነት መንፈስ አሳየ። ስለ ራሱ ክብር ሳይሆን ስለ እግዚአብሔር ስም ሲል ምሕረትን ለመነ። እግዚአብሔርም በቸርነቱ ሕዝቡን ከጥፋት ተወ፤ ሆኖም በኃጢአታቸው የጸኑትን በሌዋውያን በኩል ቀጣ። በምዕራፍ 34 ላይ፣ ሙሴ እንደገና ተራራውን ወጥቶ የተሰበሩትን የሕግ ጽላቶች ዳግም ተቀበለ፤ በዚያም እግዚአብሔር ቃል ኪዳኑን አደሰላቸው። ሙሴ ከተራራው ሲወርድ፣ ከእግዚአብሔር ጋር ካለው ጥልቅ ግንኙነት የተነሳ ፊቱ እንደ ፀሐይ ያበራ ነበር፤ ይህም የሰው ልጅ ከፈጣሪው ጋር ሲቀራረብ የሚቀበለውን መለኮታዊ ክብርና የቅድስና ነጸብራቅ የሚያሳይ ድንቅ ምልክት ነው።

ምዕራፍ 35–40፡ የመገናኛ ድንኳን ግንባታ

እግዚአብሔር በጥበብና በማስተዋል መንፈስ በሞላቸው በባስልኤልና በኤልያብ መሪነት፣ እስራኤላውያን የመገናኛውን ድንኳን በተራራው ላይ በታየው መለኮታዊ ንድፍ መሠረት በትክክል አገነቡ። ይህ ግንባታ የተከናወነው በግዴታ ሳይሆን፣ ሕዝቡ በአዲስ መንፈስ ተነሳስቶ ባሳየው እፁብ ድንቅ ልግስና ነው። እያንዳንዱ እስራኤላዊ በፈቃደኝነት ያበረከተው ወርቅ፣ ብርና ክቡር ልብስ ለሥራው ከሚያስፈልገው በላይ ሆኖ ተገኘ። ይህም ሕዝቡ ከወርቅ ጥጃው ውድቀት በኋላ ወደ እውነተኛው አምልኮና ታማኝነት መመለሳቸውን የሚያሳይ ፍጹም የንስሐ ፍሬ ነበር። መጽሐፉ ዘጸአት የሚደመደመው በማደሪያው ድንኳን መጠናቀቅና በታላቅ መለኮታዊ ምስክርነት ነው። ድንኳኑ ተተክሎ አገልግሎቱ ሲጀመር፣ “የእግዚአብሔር ክብር ማደሪያውን ሞላው” (ዘጸ. 40፡34–38)። ይህም እግዚአብሔር አምልኳቸውንና መቅደሱን እንደተቀበለ የሚያሳይ ሰማያዊ ማረጋገጫ ነበር። ከዚህ በኋላ እግዚአብሔር በሩቅ ያለ አምላክ ሳይሆን፣ በቀን በደመና በሌሊት ደግሞ በእሳት ዓምድ በመቅደሱ ላይ እየታየ፣ በምድረ በዳ ጉዟቸው ሁሉ በቅርብ የሚመራቸው መጋቢና መሪ ሆኖ ቀጠለ።

> **"እኔ እግዚአብሔር አምላካችሁ ቅዱስ ነኝና እናንተ ቅዱሳን ሁኑ።"**
>
> *(ዘሌዋውያን 19:2)*

ኦሪት ዘሌዋውያን ("እሱም ጠራው")

የዘሌዋውያን መጽሐፍ የኦሪት ሦስተኛው መጽሐፍ ሲሆን፣ በሙሴ የተጻፈ ነው። ስሙን ያገኘው ከእስራኤል የክህነት ነገድ ከሆኑት ሌዋውያን ነው። ዘጸአት በእግዚአብሔር ክብር መገናኛ ድንኳን መሙላት የሚደመደም ሲሆን፣ ዘሌዋውያን የሚጀምረው ደግሞ እግዚአብሔር ከመገናኛ ድንኳኑ ሆኖ በመናገር ሕዝቡ እንዴት በቅድስና ሊያመልኩት እንደሚችሉ መመሪያ ሲሰጥ ነው። የዘሌዋውያን ማዕከላዊ ጭብጥ ቅድስና ነው። “እኔ እግዚአብሔር አምላካችሁ ቅዱስ ነኝና እናንተም ቅዱሳን ሁኑ” (ዘሌዋውያን ነ9፡2)። መጽሐፉ የመሥዋዕት ሥርዓትን፣ የክህነት ተግባራትን፣ የንጽሕና ሕጎችን እና በዓላትን ይዘረዝራል፤ ይህም ኃጢአተኞች ሰዎች በኃጢአት ክፍያና በመታዘዝ አማካይነት እንዴት በቅዱስ አምላክ ፊት መኖር እንደሚችሉ ያሳያ።

ዘሌዋውያን ምዕራፍ 1–7፡ አምስቱ መሥዋዕቶች

የኦሪት ዘሌዋውያን መጀመሪያ (ምዕራፍ ነ–7) እስራኤላውያን ወደ ቅዱሱ አምላክ እንዴት መቅረብ እንዳለባቸው የሚያስተምሩ አምስት መሠረታዊ የመሥዋዕት ዓይነቶችን በዝርዝር ያስቀምጣል። እነዚህ ሥርዓቶች ተራ ሃይማኖታዊ ግዴታዎች ሳይሆኑ፣ የሰውን ልጅ ኃጢአተኝነትና የእግዚአብሔርን ፍጹም ቅድስና የሚያገናኙ፣ እንዲሁም ወደፊት ለሚመጣው ለክርስቶስ ፍጹም መሥዋዕትነት መንገድ የሚጠርግ መንፈሳዊ ትርጉም ያላቸው ናቸው። የመጀመሪያው የሚቃጠል መሥዋዕት ሲሆን፣ መሥዋዕቱ በመሠዊያው ላይ ሙሉ በሙሉ በእሳት መበላቱ ለፈጣሪ የሚቀርብን ፍጹም ተገዥነትና ራስን መስጠት ያመለክታል።

በመቀጠልም የእህል ቁርባን ይገኛል፤ ይህም ያለ ደም የሚቀርብ፣ ከጥሩ ዱቄትና ከዘይት የሚዘጋጅ ሆኖ፣ አማኙ ለሰጠው በረከት ሁሉ ለእግዚአብሔር የሚያቀርበውን የምስጋናና የክብር ስጦታ ይወክላል። ሦስተኛው የሰላም መሥዋዕት ሲሆን፣ ይህ መሥዋዕት አማኙ ከእግዚአብሔር ጋር ስላለው ሰላምና ኅብረት ደስታውን የሚገልጥበት፣ መሥዋዕቱም በካህኑና በአቅራቢው መካከል የሚበላ የፍቅር ማዕድ ነው። የቀሩት ሁለት መሥዋዕቶች ደግሞ ከበደል መንጻትን የሚያሳዩ ናቸው። የኃጢአት መሥዋዕት ሳያውቁ ለሚሠሩ ስህተቶችና ለተፈጥሮአዊ ርኩሰት መንጻት የሚቀርብ ሲሆን፣ የኃጢአትን ቅጣትና የደምን አስፈላጊነት

ያነላል። በመጨረሻም የበደል መሥዋዕት የሚቀርበው በሌሎች ሰዎች ወይም በቅዱሳን ዕቃዎች ላይ ለደረሰ በደል ካሣ ለመክፈልና ዕርቅን ለመፍጠር ነው። እነዚህ አምስቱ መሥዋዕቶች በአንድነት ሲታዩ፣ የሰው ልጅ በእግዚአብሔር ፊት ተቀባይነትን ለማግኘት ንስሐ፣ ምስጋና፣ ቅድስናና ቤዛዊ ደም እንደሚያስፈልገው የሚያስተምሩ ዘላለማዊ እውነታዎች ናቸው። ምዕራፎች 6–7 ደግሞ እነዚህን መሥዋዕቶች በማቅረብ እና በካህናት ዙሪያ ያሉትን የካህናትን ኃላፊነቶች በዝርዝር ያብራራሉ።

ምዕራፍ 8–10 ፡ የክህነት መሾም

በአሪት ዘሌዋውያን ምዕራፍ 8–10 ላይ የምናገኘው ታሪክ፣ እግዚአብሔር በሲና ተራራ የሰጠው ትእዛዝ ወደ ተግባር የተለወጠበትና የክህነት አገልግሎት በይፋ የተጀመረበት ወሳኝ ምዕራፍ ነው። ይህ ክፍል የክህነትን ክብርና ቅድስና፣ እንዲሁም ከሥልጣን ጋር የሚመጣውን ታላቅ ኃላፊነት በጥልቀት ያስተምራል። ምዕራፍ 8 እና 9 የአሮንና የልጆቹን መሾም ይተርካሉ። ሙሴ በእግዚአብሔር ትእዛዝ መሠረት አሮንንና ልጆቹን በሕዝቡ ፊት አጥቦ፣ በልዩ የክህነት አልባሳት አልብሶና በቅዱስ ዘይት ቀብቶ ለጌታ አገልግሎት ለያቸው። ይህ የሰባት ቀን የዝግጅት ሥርዓት ካህናቱ ወደ ቅዱሱ ስፍራ ከመግባታቸው በፊት ራሳቸውን እንዲቀድሱ የታሰበ ነበር። በስምንተኛው ቀን አሮን የመጀመሪያውን መሥዋዕት አቀረበ፤ በዚያም ጊዜ የእግዚአብሔር ክብር ለሕዝቡ ሁሉ ተገለጠ፣ ከእግዚአብሔርም ዘንድ እሳት ወጥታ በመሠዊያው ላይ ያለውን መሥዋዕት በላች። ይህ ሰማያዊ እሳት እግዚአብሔር አምልኳቸውንና አዲሱን የክህነት ሥርዓት እንደተቀበለ የሚያሳይ ታላቅ ማረጋገጫ ነበር።

ነገር ግን ይህ የደስታና የክብር ድባብ በምዕራፍ 10 ላይ ወደ ድንገተኛ ሐዘንና ፍርሃት ተለወጠ። የአሮን ልጆች ናዳብና አቢዩ እግዚአብሔር ያላዘዛቸውን "ባዕድ እሳት" በመቀደሻው ውስጥ ባቀረቡ ጊዜ፣ እሳት ከእግዚአብሔር ፊት ወጥታ በላቻቸውና በዚያው ሞቱ። ይህ አሳዛኝ ክስተት እግዚአብሔርን ማምለክ በሰው ፈቃድና በዘፈቀደ ሳይሆን፣ እርሱ ባዘዘው ቅዱስ ሥርዓት መሠረት ብቻ መሆን እንዳለበት የሚያሳይ ጥብቅ ማስጠንቀቂያ ሆነ። እግዚአብሔርም በሙሴ በኩል “ወደ እኔ በሚቀርቡት መካከል እቀደሳለሁ” በማለት የቤቱ ቅድስና ሊደፈር የማይገባ መሆኑን አረጋገጠ።

ምዕራፍ 11–15፡ የንጽሕና ሕጎች

በአሪት ዘሌዋውያን ምዕራፍ 11–15 ላይ የሚገኙት የንጽሕና ሕግጋት፣ የእግዚአብሔር ቅድስና በቤተ መቅደስ ውስጥ ብቻ ሳይሆን በእያንዳንዱ እስራኤላዊ የዕለት ተዕለት ሕይወት፣ አመጋገብና አካላዊ ጤንነት ላይ ሊንጸባረቅ እንደሚገባ የሚያሳዩ ናቸው። እነዚህ ሕግጋት ሕዝቡን ከበሽታ ከመጠበቃቸውም በላይ፣ ከሌሎች አሕዛብ ተለይተው ለእግዚአብሔር የተቀደሱ መሆናቸውን በየቀኑ እንዲያስታውሱ ያደርጓቸዋል። ምዕራፍ 11 የሚያተኩረው በንጹሕና በርኩስ ምግቦች ላይ ነው። እግዚአብሔር እስራኤላውያን

የሚበሏቸውን እንስሳት፣ ዓሦችና አእዋፋት በዝርዝር ለይቶ ሰጥቷቸዋል። ለምሳሌ፡- ከቤት እንስሳት መካከል ሰኮናቸው የተሰነጠቀና የሚያመሰኩትን ብቻ እንዲበሉ ተፈቅዶላቸዋል። እነዚህ የምግብ ገደቦች እስራኤላውያን በማኅበራዊ ሕይወታቸው ከአሕዛብ ጋር እንዳይቀላቀሉና በምግብ ምርጫቸው እንኳ ሳይቀር "የተለዩ" መሆናቸውን እንዲገነዘቡ ታስበው የተሰጡ ናቸው።

ምዕራፍ 12–15 ደግሞ ስለ አካላዊ ንጽሕና ይናገራሉ። ምዕራፍ 12 ስለ እናቶች ከወሊድ በኋላ ስለሚኖራቸው የመንጻት ሥርዓት ሲያስተምር፣ ምዕራፍ 13 እና 14 ደግሞ ስለ ተላላፊ የቆዳ በሽታዎች (በመጽሐፍ ቅዱስ አጠራር "ለምጽ") እና ስለ ቤቶች ንጽሕና በዝርዝር ይደነግጋሉ። ካህኑ እዚህ ጋር እንደ ሐኪም ወይም እንደ ጤና ተቆጣጣሪ ሆኖ ያገለግላል፤ በሽታው እንዳይስፋፋ የታመመውን ሰው ለይቶ የማቆየት (Quarantine) ሥልጣን ነበረው። ምዕራፍ 15 ደግሞ ከተለያዩ የሰውነት ፈሳሾች ጋር የተያያዙ የንጽሕና ሕግጋትን ያብራራል። እነዚህ ሁሉ ሕግጋት አንድ ሰው "ርኩስ" ሲሆን ወደ መቅደሱ መቅረብ እንደማይችልና በመታጠብና በመሥዋዕት መጽዳት እንዳለበት ያስገነዝባሉ። እነዚህ መመሪያዎች ርኩሰት ሰውን ከእግዚአብሔር መገኘት እንደሚለይ እና በመንጻትና በመሥዋዕት መታረም እንዳለበት ያስተምራሉ።

ምዕራፍ 16 ፡ የስርየት ቀን

የስርየት ቀን እስራኤላውያን በጾምና በጸሎት ራሳቸውን የሚያዋርዱበት፣ ሊቀ ካህኑ ደግሞ እጅግ ከባድና የተቀደሰ ተልዕኮ የሚፈጽምበት ቀን ነው። በዚህ ዕለት ሊቀ ካህኑ ክብሩን የሚገልጡትን የወርቅ ልብሶቹን አውልቆ፣ በትሕትና ነጭ የተልባ እግር ልብስ ብቻ በመልበስ ወደ ቅድስተ ቅዱሳን (ከመጋረጃው በስተጀርባ) ይገባል። ይህም ሥነ-ሥርዓት በሁለት ዋና ዋና ተግባራት ይከናወናል፡- **የመሥዋዕቱ ፍየል፡-** ሊቀ ካህኑ ሁለት ፍየሎችን ወስዶ ዕጣ ይጥላል። አንደኛው ፍየል ለእግዚአብሔር ተለይቶ ይታረዳል፤ ደሙም በመቅደሱና በቃል ኪዳኑ ታቦት (በስርየት መክደኛው) ላይ ይረጫል። ይህም ኃጢአት የሕይወት ዋጋ (ደም) እንደሚጠይቅና በእግዚአብሔርና በሰው መካከል ዕርቅ እንደሚፈጥር ያሳያል። **የማምለጫው ፍየል (Scapegoat)፡-** ሁለተኛው ፍየል በሕይወት እያለ በሕዝቡ ፊት ይቆማል። ሊቀ ካህኑ ሁለት እጆቹን በፍየሉ ራስ ላይ በመጫን የእስራኤልን ኃጢአትና መተላለፍ ሁሉ ይናዘዝበታል። ከዚያም ፍየሉ የሕዝቡን ኃጢአት ተሸክሞ ወደማይመለስበት ራቅ ያለ ምድረ በዳ ይለቀቃል። ይህም ኃጢአት ይቅር መባሉን ብቻ ሳይሆን፣ ከሕዝቡ መካከል ተወግዶ ፈጽሞ መወገዱን የሚያሳይ ምሳሌ ነው። (ዘሌዋውያን 16) እስራኤል ከእግዚአብሔር ጋር እንድትታረቅ የተዘረጋ ስርአት ነው።

ምዕራፍ 17–20፡ የቅድስና ደንብ (ክፍል 1)

ይህ ክፍል በዕለት ተዕለት ሕይወት ውስጥ ያለውን ሥነ ምግባራዊና መንፈሳዊ ቅድስና ያሳያል። እግዚአብሔር እስራኤላውያን ማንኛውንም ዓይነት ደም እንዳይበሉ በጥብቅ አዘዘ። ምክንያቱም “የሥጋ

ሕይወት በደሙ ውስጥ ነውና” (ዘሌ. 17:11)። ደም በመሥዊያው ላይ ለነፍስ ማስተስሪያ እንዲሆን የተሰጠ በመሆኑ፣ ደምን መብላት መለኮታዊውን የሕይወት ስጦታና የስርየት ሥርዓት ማቃለል ነው። ይህም ወደፊት በገዛ ደሙ ሕይወትን ለሚሰጠው ለክርስቶስ ያለንን አክብሮት የሚጠቁም ነው።

የቤተሰብና የሥነ-ምግባር ንጽሕና (ምዕራፍ 18 እና 20)፦ እግዚአብሔር እስራኤላውያን በግብፅ ያዩትንና በከነዓን የሚጠብቃቸውን ርኩስ የሥነ-ምግባር ልምዶች እንዳይከተሉ አስጠነቀቀ። እነዚህ ምዕራፎች ዝሙትን፣ ግብረ-ሰዶማዊነትን፣ ከቅርብ ዘመድ ጋር የሚደረግ ወሲባዊ ግንኙነትንና ለጣዖት (ለሞሎክ) ልጅን አሳልፎ መስጠትን በጥብቅ ይከለክላሉ። የቤተሰብ መዋቅር መቀደስ የማኅበረሰቡ መሠረት መሆኑን ያሳያሉ።

ምዕራፍ 19 አሥርቱን ትእዛዛት ወደ ተግባራዊ ሕይወት ይተረጉማቸዋል። በውስጡም ድሆችን ማሰብ (ለምሳሌ የመከር ትርፍን ለድሆች መተው)፣ በንግድ አለማታለል፣ መስማት ለተሳናቸውና ለዓይነ ስውራን ርኅራኄ ማሳየት፣ እንዲሁም ፍትሐዊ ፍርድን መስጠትን ያዛል። የዚህ ምዕራፍ ታላቁ ትእዛዝ፦ “ባልንጀራህን እንደ ራስህ ውደድ” (ዘሌ. 19: 18) የሚለው ሲሆን፣ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስም ይህንን ትእዛዝ የሕግ ሁሉ ማጠቃለያ አድርጎታል።

ምዕራፍ 21–22፡ የካህናትና የመሥዋዕቶች ቅድስና

በምዕራፍ 21 ካህናት (በተለይም ሊቀ ካህኑ) በሐዘንና በትዳር ሕይወታቸው እንኳ ሳይቀር የተለየ ጥንቃቄ እንዲያደርጉ ታዘዋል። ለምሳሌ፦ አንድ ካህን ለሞተ ሰው በሚያደርገው የሐዘን ሥርዓት ራሱን ማርከስ የለበትም (ከቅርብ ዘመዶቹ በስተቀር)። ሊቀ ካህኑ ደግሞ ለቅርብ ዘመዱ እንኳ ቢሆን ራሱን እንዳያረክስና መቅደሱን ትቶ እንዳይወጣ ተከልክሏል። በተጨማሪም ካህኑ የሚያገባቸው ሴቶች በሥነ-ምግባራቸው የተመሰከረላቸው መሆን ነበረባቸው። ይህ የሚያሳየው መሪነት ከትልቅ ኃላፊነት ጋር እንደሚመጣና መሪዎች ለሕዝቡ አርአያ እንዲሆኑ እግዚአብሔር እንደሚጠብቅባቸው ነው።

ምዕራፍ 22 ካህናቱ መሥዋዕቱን በሚበሉበት ጊዜ ራሳቸው ከርኩሰት ነጹ መሆን እንዳለባቸው ያስጠነቅቃል። ከሁሉም በላይ ግን ለእግዚአብሔር የሚቀርበው መሥዋዕት "ነውር የሌለበት" መሆን እንዳለበት በጥብቅ ያዝዛል። የታወረ፣ የተሰበረ ወይም የቆሰለ እንስሳ ለእግዚአብሔር ማቅረብ ክልክል ነው። እግዚአብሔር ለሕዝቡ የሚሰጠው ከሁሉ የተሻለውን እንደሆነ ሁሉ፣ ሕዝቡም ለእርሱ ምርጡን ሊያቀርቡ ይገባል።

ምዕራፍ 23–25፡ የተቀደሱ በዓላትና የተቀደሰች ምድር

ይህ ክፍል የእስራኤልን ሃይማኖታዊ የዘመን አቆጣጠር ይዘረዝራል፤ ጊዜ ራሱ ለእግዚአብሔር እንዴት እንደተቀደሰ ያሳያል። ምዕራፍ 23፡- ሰባቱን በዓላት ይዘረዝራል። ሰንበት፣ ፋሲካ፣ ያልቦካ ቂጣ፣ የበኵራት፣ የሳምንታት በዓል (ጴንጠቆስጤ)፣ መለከት፣ የስርየት ቀንና የዳስ በዓል ናቸው። እያንዳንዳቸው የእግዚአብሔርን የመዳንና የአቅርቦት ሥራዎችን ያስታውሳሉ።

በዓል (በአማርኛ)	መግለጫ (በአጭሩ)	መጽሐፍ ቅዱሳዊ ትርጉም
ሰንበት	በየሳምንቱ የሚከበር የዕረፍት ቀን፣ ከዓርብ ፀሐይ መጥለቂያ እስከ ቅዳሜ ፀሐይ መጥለቂያ ድረስ።	እግዚአብሔር ከፍጥረቱ ሥራ ማረፉን የሚያመለክት። ከሥጋዊ ሥራ የምናርፍበት እና በእግዚአብሔር ሥራ የምንደሰትበት ጊዜ። (ዘፍ. 2፡2-3)
ፋሲካ	እስራኤላውያን ከግብፅ ባርነት በወጡ ጊዜ ሞት በበኵር ልጆች ላይ ሲያልፍ፣ የበጉ ደም በደጃፋቸው ላይ ስለነበር እንዳያገኛቸው መታሰቢያ ነው።	ክርስቶስ ኢየሱስ ፍጹም የፋሲካ በግ መሆኑን ያመለክታል። በእርሱ ደም ሞት ከእኛ ላይ እንዳለፈ የሚያሳይ። (ዮሐ. 1፡29፣ 1ቆሮ. 5፡7)
ያልቦካ ቂጣ በዓል	ከፋሲካ በኋላ ለሰባት ቀናት የሚከበር። እርሾ (ኃጢአትን የሚያመለክት) ከቤት ሁሉ የሚወገድበት እና እርሾ ያልገባበት ቂጣ (ማትሳ) የሚበላበት ጊዜ።	ከኃጢአት ሕይወት የመንጻት ምልክት። አማኞች በቅድስና እንዲኖሩ ያሳስባል። (1ቆሮ. 5፡6-8)
የበኵራት በዓል	የበልግ ምርት የመጀመሪያው እሸት ለእግዚአብሔር የሚቀርብበት።	የክርስቶስን ከሙታን መነሳት ያመለክታል። እርሱ "የተኛባቸው በኩር" ነው። (1ቆሮ. 15፡20)
የሳምንታት በዓል/ ጴንጠቆስጤ	የበኵራት በዓልን ተከትሎ ከ50 ቀናት በኋላ የሚከበር። በሲና ተራራ ሕግ የተሰጠበት እና የፍሬ ምርት መጀመሪያ የሚቀርብበት።	መንፈስ ቅዱስ በሐዋርያት ላይ የወረደበትን ቀን ያመለክታል። የቤተክርስቲያን ልደት ተደርጎ ይወሰዳል። (ሐዋ. 2)
የመለከት በዓል	በአዲስ ዓመት መጀመሪያ ላይ (በሰባተኛው ወር) መለከት የሚነፋበት።	ክርስቶስ ዳግም ምጽዓት መምጣቱን እና የእግዚአብሔርን ፍርድ አስቀድሞ የሚያመለክት።

በዓል (በአማርኛ)	መግለጫ (በአጭሩ)	መጽሐፍ ቅዱሳዊ ትርጉም
የስርየት ቀን	ሊቀ ካህኑ ወደ ቅድስተ ቅዱሳን የሚገባበት እና ለአንድ ዓመት ሙሉ የሕዝቡን ኃጢአት ይቅርታ የሚጠይቅበት ታላቅ ቀን።	ክርስቶስ በሞቱ አንድ ጊዜ ብቻ ፍጹም የሆነ የኃጢአት ስርየትን ማምጣቱን ያመለክታል። (ሮሜ 3፡25፣ ዕብ. 9፡11-14)
የዳስ በዓል	እስራኤላውያን በምድረ በዳ ሲጓዙ በዳስ ውስጥ እንደኖሩ ለማስታወስ በጊዜያዊ ዳስ ውስጥ የሚኖሩበት የደስታ በዓል።	እግዚአብሔር ከሕዝቡ ጋር እንደሚኖር እና በመጨረሻም የክርስቶስ የሺህ ዓመት መንግሥት መመሥረት የሚያመለክት። (ዮሐ. 1፡14)

ዘሌዋውያን 24፡ መብራቱ፣ መሥዋዕቱና የእግዚአብሔር ስም ቅድስና

ዘሌዋውያን 24 የሚጀምረው በመቅደሱ ውስጥ ዘወትር ሊበሩ ስለሚገባቸው መብራቶች እና በየሳምንቱ ስለሚታደሱት አሥራ ሁለት የእንጀራ ገጾች በሚናገሩ መመሪያዎች ነው። መብራቱ ዘወትር መብራቱ እግዚአብሔር የሕዝቡ ብርሃን መሆኑን ሲያመለክት፣ አሥራ ሁለቱ እንጀራዎች ደግሞ አሥራ ሁለቱ የእስራኤል ነገዶች ዘወትር በእግዚአብሔር ፊት መሆናቸውንና እርሱም በረከቱን እንደሚሰጣቸው የሚያሳይ ነው። ሆኖም ይህ የምስጋና ድባብ በምዕራፉ መጨረሻ ላይ የእግዚአብሔርን ስም በሰደበ አንድ ሰው ታሪክ ይቋረጣል። ግለሰቡ በፈጸመው ስድብ ምክንያት የተሰጠው የሞት ፍርድ፣ የእግዚአብሔር ስም ምን ያህል ቅዱስ እንደሆነና አምልኮ ከከንፈር መነባነብ ባለፈ ጥልቅ አክብሮትን የሚጠይቅ መሆኑን ያረጋግጣል።

ዘሌዋውያን 25፡ የሰንበት ዓመትና የኢዮቤልዩ ታላቅ ነጻነት

ምዕራፍ 25 በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ካሉ እጅግ አስደናቂ ማኅበራዊና ኢኮኖሚያዊ ሕግጋት አንዱን ይዟል። እግዚአብሔር እስራኤላውያን በየሰባት ዓመቱ የሰንበት ዓመት እንዲያከብሩ አዘዘ፤ በዚህ ዓመት ምድር ዕረፍት ታገኛለች፣ እርሻም አይታረስም። ይህም ምድር የእግዚአብሔር እንጂ የሰው አለመሆኗን ለማሳሰብ ነው። ከሰባት የሰንበት ዓመታት በኋላ (በ50ኛው ዓመት) ደግሞ የኢዮቤልዩ ዓመት ይታወጃል። በዚህ ታላቅ ዓመት ባሪያዎች ነጻ ይወጣሉ፣ ዕዳ ይሰረዛል፣ እንዲሁም የተሸጡ መሬቶች በሙሉ ወደ ቀደሙት ባለቤቶቻቸው ይመለሳሉ። ይህ የኢዮቤልዩ ሥርዓት ማንም ሰው ለዘላለም በድህነትና በባርነት እንዳይቀር የታሰበ መለኮታዊ የፍትሕ መቆጣጠሪያ ነው። ሀብት በጥቂት ሰዎች እጅ ብቻ እንዳይታጠርና ድሆች ተስፋ እንዳይቆርጡ ያደርጋል። ኢዮቤልዩ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ “ለታሰሩት መፈታትን፣ ለድሆችም የምሥራችን” (ሉቃ. 4፡18–19) ሊሰብክ የመጣበት የዚያ ታላቅ መንፈሳዊ ነጻነት ጥላ ነው።

ዘሌዋውያን 26፡ በረከትና መርገም (የቃል ኪዳኑ ውጤቶች)

ዘሌዋውያን 26 እግዚአብሔር ለሕዝቡ ያቀረበው ታላቅ ምርጫ ነው። እግዚአብሔር እስራኤላውያን ትእዛዛቱን ቢጠብቁና በሥርዓቱ ቢመላለሱ የሚከተሉትን በረከቶች እንደሚሰጣቸው ቃል ገባ፡- ዝናብ በየወቅቱ ይዘንባል፣ ምድር ምርቷን ትሰጣለች፣ ሰላም በምድሪቱ ይሆናል፣ ጠላቶቻቸውን ድል ያደርጋሉ፣ ከሁሉም በላይ ደግሞ የእግዚአብሔር መገኘት በመካከላቸው ይሆናል። በተቃራኒው ግን ሕዝቡ ቃል ኪዳኑን ቢያፈርሱና ትእዛዛቱን ባይጠብቁ የሚከተሉትን መርገሞች (ቅጣቶች) አስጠነቀቀ፡- በሽታ፣ ረሃብ፣ በጠላቶች መሸነፍና በመጨረሻም ከምድራቸው ተነቅለው ወደ ባዕድ አገር መማረክ። ሆኖም ይህ ምዕራፍ የሚጨርሰው በተስፋ ነው፤ ሕዝቡ በስደት ምድር ሆነው ቢጸጸቱና ንስሐ ቢገቡ፣ እግዚአብሔር ለአባቶቻቸው ለአብርሃም፣ ለይስሐቅና ለያዕቆብ የገባውን ቃል ኪዳን በማሰብ እንደማይተዋቸው ቃል ገብቷል።

ዘሌዋውያን 27፡ ስለ ስእለትና ስለ አሥራት የሚናገሩ ሕግጋት

የመጽሐፉ የመጨረሻ ምዕራፍ አንድ ሰው ራሱን፣ ቤቱን፣ እንስሳቱን ወይም መሬቱን ለእግዚአብሔር ቢሰል (ቢሰጥ) ሊከተለው ስለሚገባው ሥርዓት ያብራራል። እነዚህ ሕግጋት አንድ ሰው ለእግዚአብሔር የገባውን ቃል በስሜት ብቻ ሳይሆን በኃላፊነት ሊወጣው እንደሚገባ ያስተምራል። እግዚአብሔር የሰጠውን ስጦታ ዋጋ ማቃለል እንደሌለበትና የተቀደሰውን ነገር መለየት እንዳለበት ያሳያል። ምዕራፉም ስለ አሥራት አስፈላጊነት በመግለጽ ይጠናቀቃል፤ ከምድር ፍሬም ሆነ ከእንስሳት አሥራቱ ለእግዚአብሔር የተቀደሰ መሆኑን ያጸናል።

> ***"እግዚአብሔር ይባርክህ ይጠብቅህም፤ እግዚአብሔር ፊቱን ያብራራልህ ይራራልህም፤ እግዚአብሔር ፊቱን ወደ አንተ ያንሣ ሰላምም ይስጥህ።"***
>
> *(ዘኍልቍ 14:34)*

ኦሪት ዘኍልቍ ("በምድረ በዳ")

የዘኍልቁ መጽሐፍ የኦሪት አራተኛው መጽሐፍ ሲሆን፣ የእስራኤልን ጉዞ ከሲና ተራራ ወደ የተስፋይቱ ምድር ዳርቻ መቀጠልን ይተርካል። የዕብራይስጥ ርዕሱ ቤሚድባር (“በምድረ በዳ”) ሲሆን የመጽሐፉን ይዘት በትክክል ይገልጻል። የእስራኤልን የ40 ዓመት የምድረ በዳ መንከራተት የሚዘግብ ነው። የእንግሊዝኛው ርዕስ ዘኍልቁ (Numbers) (ከግሪክ Arithmoi የመጣ) የተወሰደው በምዕራፍ 1 እና 26 ከተመዘገቡት ሁለት የሕዝብ ቆጠራዎች ነው። እነዚህ ቆጠራዎች ሁለት ትውልዶችን ያመለክታሉ፡- ግብጽን ለቀው የወጡ ግን ባለማመን በምድረ በዳ የሞቱት የመጀመሪያው ትውልድ፣ እና ከነዓንን ለመግባት የተዘጋጁት ሁለተኛው ትውልድን ነው። የዘኍልቁ ዋና ዋና ጭብጦች እምነት፣ መታዘዝ፣ አመራር እና የእግዚአብሔር ታማኝነት ናቸው። የሰው አለመታዘዝ ፍርድን እንደሚያመጣ ቢያሳይም፣ እግዚአብሔር ግን ለቃል ኪዳኑ ተስፋዎች ታማኝ ሆኖ እንደሚቀጥል ያሳያል።

ዘኍልቁ ምዕራፍ 1–4፡ የሕዝብ ቆጠራ እና የእስራኤል አደረጃጀት

እግዚአብሔር ሙሴን ከ20 ዓመት በላይ የሆኑና ለጦርነት ብቁ የሆኑና የሚችሉ ወንዶችን ሁሉ እንዲቆጥር አዘዘው፤ የካህናቱ ነገድ ሌዋውያን ሳይቆጠሩ ከ600,000 በላይ ተዋጊዎች ሆኑ። እያንዳንዱ ነገድ ሥርዓትንና ቅድስናን ለመጠበቅ በመገናኛ ድንኳኑ ዙሪያ ቦታ ተሰጠው። ኦሪት ዘኍልቁ እስራኤላውያን ከሲና ተራራ ተነስተው ወደ ተስፋይቱ ምድር ለመጓዝ ያደረጉትን ዝግጅት የሚተርክ ሲሆን፣ የመጽሐፉ ስም እንደሚያመለክተው ታሪኩ የሚጀምረው በታላቅ የሕዝብ ቆጠራ ነው። የመጀመሪያዎቹ አራት ምዕራፎች እግዚአብሔር በሕዝቡ መካከል ያለውን ሥርዓት፣ ድርጅታዊ መዋቅርና ለእያንዳንዱ ነገድ የተሰጠውን ልዩ ኃላፊነት በዝርዝር ያሳያሉ።

በምዕራፍ 1 ላይ እግዚአብሔር ሙሴን ከሃያ ዓመት በላይ የሆኑትንና ለጦርነት የሚበቁትን ወንዶች ሁሉ እንዲቆጥር አዘዘው። ይህ ቆጠራ እስራኤል ከተበታተነ የባሪያዎች ስብስብ ወደ ተደራጀና ኃያል "የእግዚአብሔር ሠራዊት" መለወጣቸውን የሚያሳይ ነው። ቆጠራውም በየነገዱና በየአባቶቻቸው ቤቶች ተከናውኖ ጠቅላላ ቁጥራቸው 603,550 ደረሰ። ሆኖም የሌዊ ነገድ በመቅደሱ አገልግሎት ላይ የተመደቡ በመሆናቸው በዚህ ወታደራዊ ቆጠራ ውስጥ አልተካተቱም፤ ይህም መንፈሳዊ አገልግሎት ከወታደራዊ ግዴታ የተለየና የተቀደሰ መሆኑን ያሳያል።

ምዕራፍ 2 ደግሞ ሰፈሩ እንዴት መቆርቆር እንዳለበት መለኮታዊውን ንድፍ ያሳያል። በመካከለኛው ስፍራ የመገናኛው ድንኳን (የእግዚአብሔር ማደሪያ) ሲቀመጥ፣ አሥራ ሁለቱ ነገዶች በድንኳኑ ዙሪያ በአራቱም አቅጣጫዎች በሦስት በሦስት ተከፍለው እንዲሰፍሩ ታዘዙ። በምሥራቅ በኩል የይሁዳ ነገድ መሪ ሆኖ እንዲሰፍር ተደረገ። ይህ አሰፋፈር እግዚአብሔር የሕዝቡ ማዕከል መሆኑንና ሕይወታቸው ሁሉ በእርሱ ዙሪያ መሽከርከር እንዳለበት የሚያስተምር ሲሆን፣ ሠራዊቱ በሚጓዝበት ጊዜም ይህንኑ ሥርዓት ጠብቆ እንዲንቀሳቀስ ደንብ ተሠራለት።

በምዕራፍ 3 እና 4 ላይ ትኩረቱ ወደ ሌዋውያን ይዞራል። ሌዋውያን በእስራኤል በኩሮች ፋንታ ለእግዚአብሔር አገልግሎት ተለዩ። ሦስቱ የሌዊ ወገኖች (ጌድሶን፣ ቀዓትና ሜራሪ) በመገናኛ ድንኳኑ መጓጓዣ ላይ የተለያየ ኃላፊነት ተሰጣቸው። ለምሳሌ የቀዓት ወገኖች በጣም የተቀደሱትን ንዋያተ ቅድሳት (ታቦቱን፣ መቅረዙንና መሠዊያውን) እንዲሸከሙ ሲታዘዙ፣ ሌሎቹ ደግሞ የድንኳኑን መጋረጃዎችና ምሶሶዎች የመሸከም ኃላፊነት ነበራቸው። ይህም በአምልኮ ውስጥ ሁሉም ሰው የራሱ ድርሻ እንዳለውና ትንሹም ሥራ በእግዚአብሔር ፊት ትልቅ ዋጋ እንዳለው ያረጋግጣል።

ምዕራፎች 5–6፡ የንጽሕና ሕጎች እና የናዝራዊነት ስእለት

ኦሪት ዘኍልቍ ምዕራፍ 5 እና 6 እስራኤላውያን ጉዟቸውን ከመጀመራቸው በፊት ሰፈሩን ከማንኛውም ርኩሰት በማጽዳት እና ራስን ለእግዚአብሔር ስለመቀደስ የሚያስተምሩ ወሳኝ ክፍሎች ናቸው። እነዚህ ምዕራፎች ቅድስና በማኅበራዊ ግንኙነትና በግል ስእለት ውስጥ እንዴት መገለጥ እንዳለበት ያሳያሉ። በምዕራፍ 5 ላይ ትኩረቱ የሰፈሩ ንጽሕና ላይ ነው። እግዚአብሔር ማንኛውም የቆዳ በሽታ (ለምጽ) ያለበት ወይም የሞተ በድን ነክቶ የረከሰ ሰው ከሰፈሩ ውጭ እንዲቆይ አዘዘ። ይህ የሆነው እግዚአብሔር በሕዝቡ መካከል ስለሚኖር፣ ማደሪያው ንጹሕ ሊሆን ስለሚገባ ነው። በተጨማሪም በዚህ ምዕራፍ ላይ በሰዎች መካከል ስለሚፈጸም በደልና ስለ ካሣ አከፋፈል፣ እንዲሁም በትዳር ውስጥ ስለሚፈጠር ቅናትና ታማኝነትን ስለማረጋገጫ የሚከናወን ልዩ መንፈሳዊ ሥነ-ሥርዓት ተደንግጓል። ይህም እግዚአብሔር ለቤተሰብ አንድነትና ለፍትሕ ያለውን ከፍተኛ ግምት ያሳያል።

ምዕራፍ 6 ደግሞ ስለ ናዝራዊነት ስእለት በዝርዝር ያብራራል። ናዝራዊነት አንድ ሰው (ወንድም ሆነ ሴት) ለተወሰነ ጊዜ ወይም ለሕይወት ዘመኑ ራሱን ለእግዚአብሔር ለይቶ የሚቀድስበት ሥርዓት ነው። ናዝራዊው ሦስት ዋና ዋና ክልከላዎች ነበሩበት፦ የወይን ጠጅና የሚያሰክር መጠጥ አለመጠጣት፣ ጸጉሩን አለመቆረጥ፣ እና የሞተ በድን አለመንካት። ይህ ስእለት ቅድስና ለካህናት ብቻ ሳይሆን ለማንኛውም ተራ እስራኤላዊ ክፍት መሆኑን ያሳያል። ምዕራፉ የሚደመደመው ዛሬም በቤተክርስቲያን እጅግ የሚወደደውንና ካህናት ሕዝቡን የሚባርኩበትን ታላቁን የክህነት በረከት በመስጠት ነው፦ "እግዚአብሔር ይባርክህ፥ ይጠብቅህም፤ እግዚአብሔር ፊቱን ያብራልህ፥ ይራራልህም፤ እግዚአብሔር ፊቱን ወደ አንተ ያንሣ፥ ሰላምንም ይስጥህ" (ዘኍ. 6:24–26)።

ምዕራፎች 7–10፡ አምልኮ እና ከሲና መነሳት

ኦሪት ዘኍልቍ ምዕራፍ 7–10 እስራኤላውያን በሲና ተራራ ስር የነበራቸውን ቆይታ አጠናቀው ወደ ተስፋይቱ ምድር ጉዞ ለመጀመር ያደረጉትን የመጨረሻ ዝግጅትና የጉዞውን መጀመሪያ ይተርካሉ። እነዚህ ምዕራፎች የሕዝቡን ልግስና፣ የመቅደሱን ዝግጅትና መለኮታዊውን አመራር በጥልቀት ያሳያሉ። በምዕራፍ 7

ላይ የነገዶች መሪዎች መገናኛው ድንኳን ከተቀባና ከተቀደሰ በኋላ ያቀረቡት ታላቅ መባ ተመዝግቧል። ለእያንዳንዱ ነገድ መሪ ራሱን የቻለ ቀን ተሰጥቶት ለ12 ተከታታይ ቀናት መባ አቅርበዋል። ይህ መባ ለመቅደሱ አገልግሎት የሚውሉ ስድስት ሰረገላዎችን፣ አሥራ ሁለት በሬዎችን፣ እንዲሁም ለቁርባንና ለደኅንነት መሥዋዕት የሚሆኑ የብርና የወርቅ ዕቃዎችንና እንስሳትን ያካትታል። ይህ ክፍል እግዚአብሔር የእያንዳንዱን መሪ ስምና የሰጠውን ስጦታ ለብቻው መመዝገቡ፣ ለልግስና የሚሰጠውን ትልቅ ግምትና እያንዳንዱን ግለሰብ በስም እንደሚያውቀው ያሳያል።

ምዕራፍ 8 እና 9 የሌዋውያንን መነጻትና የፋሲካን አከባበር ያብራራሉ። ሌዋውያን በመቅደሱ ውስጥ ለሚኖራቸው አገልግሎት በልዩ ሥነ-ሥርዓት ተለዩ። በመቀጠልም እስራኤላውያን ከግብፅ ከወጡ በሁለተኛው ዓመት የመጀመሪያውን ወር ላይ ፋሲካን አከበሩ። በዚህ ወቅት በመንገድ ላይ የነበሩ ወይም በሬሳ የረከሱ ሰዎች ፋሲካን ለማክበር ባለመቻላቸው ባቀረቡት ጥያቄ መሠረት፣ እግዚአብሔር በሁለተኛው ወር ፋሲካን የሚያከብሩበትን "የሁለተኛ ፋሲካ" ሥርዓት ፈቀደላቸው። ይህም የእግዚአብሔርን ርኅራኄና ሕጉን ለሁኔታዎች አመቺ አድርጎ መሥራቱን ያሳያ።

ምዕራፍ 9 የሚደመደመው የደመናውና የእሳቱ ዓምድ በድንኳኑ ላይ እንዴት እንደሚቀመጥ በማብራራት ሲሆን፣ ይህም ሕዝቡ ደመናው ሲነሳ እንዲጓዙ፣ ሲቆምም እንዲሰፍሩ የሚያስተምር መለኮታዊ የመሪነት መመሪያ ነበር። በምዕራፍ 10 ላይ ጉዞው በይፋ ተጀመረ። እግዚአብሔር ሙሴን ሁለት የብር መለከቶች እንዲሠራ አዘዘው፤ እነዚህ መለከቶች ሕዝቡን ለመጥራት፣ ሰፈሩን ለማንቀሳቀስና ለጦርነት ለመዘጋጀት የሚያገለግሉ ነበሩ። በመጨረሻም በሁለተኛው ዓመት፣ በሁለተኛው ወር፣ በሀያኛው ቀን ደመናው ከመገናኛው ድንኳን ላይ ተነሳ፤ እስራኤላውያንም ከሲና ምድረ በዳ በየሠራዊታቸው ተነስተው ጉዟቸውን ጀመሩ። የቃል ኪዳኑ ታቦት በፊታቸው ይሄድ ነበር፤ ሙሴም ታቦቱ ሲነሳ “አቤቱ፥ ተነሥ፥ ጠላቶችህም ይበተኑ” በማለት ይጸልይ ነበር።

ምዕራፎች 11–12፡ ማጉረምረምና በአመራር ላይ የተሰነዘሩ ተግዳሮቶች

እስራኤላውያን ከሲና ተራራ ተነስተው ጉዟቸውን በጀመሩ ጥቂት ጊዜ ውስጥ፣ የጉዞው ድካምና የምድረ በዳው አስቸጋሪነት ፈተና ሆነባቸው። ምዕራፍ 11 ሕዝቡ በእግዚአብሔር አቅርቦት ላይ ያነሱትን የማጉረምረም ታጢአት በግልጽ ያሳያል። ከግብፅ የወጡት "ድብልቅ ሕዝብ" የግብፅን አሳ፣ ዱባና ሽንኩርት እያስታወሱ መናውን በመሰልቸት ሥጋ አምረናለን ብለው አለቀሱ። እግዚአብሔርም ለጥያቄያቸው ምላሽ ድርጭቶችን በሰፈሩ ዙሪያ አዘነበላቸው፤ ነገር ግን በስግብግብነታቸው ምክንያት ሥጋው ገና በጥርሳቸው መካከል ሳለ መቅሰፍትን ላከባቸው። በዚህ የሕዝቡ አመጽ የተዳከመው ሙሴ፣ ሸክሙ እንደከበደው ለእግዚአብሔር ባቀረበ ጊዜ፣ እግዚአብሔር 70 ሽማግሌዎችን መርጦ በሙሴ ላይ ካለው መንፈስ አከፈለላቸው።

ምዕራፍ 12 ደግሞ በአመራር ላይ የተነሳውን የውስጥ ፈተና ይተርካል። የሙሴ የገዛ ወንድምና እህት፣ አሮንና ማርያም፣ "እግዚአብሔር በሙሴ ብቻ ተናግሯልን? በእኛስ አልተናገረምን?" በማለት በቅናት ተነሳሱ። እግዚአብሔር ግን ጣልቃ ገብቶ ሙሴን "በቤቴ ሁሉ የታመነ ነው" በማለት ልዩ የትንቢት ሥልጣኑን አጸና፤ ማርያምንም በለምጽ ቀጣት። ሙሴ ግን ስለ እሷ በመማለድ ታላቅ የትሕትናና የርኅራኄ ልብ አሳየ።

ምዕራፎች 13–14፡ አስራ ሁለቱ ሰላዮች እና የእስራኤል ዓመፅ

ይህ ክፍል በእስራኤል ታሪክ ውስጥ እጅግ ወሳኝና አሳዛኝ ምዕራፍ ነው። ሙሴ በእግዚአብሔር ትእዛዝ መሠረት የተስፋይቱን ምድር ከነዓንን እንዲሰልሉ ከየነገዱ ጋርቆክ መሪ (አሥራ ሁለት ሰላዮች) ላከ። ከ40 ቀናት ቅኝት በኋላ ሲመለሱ፣ ምድሪቱ ወተትና ማር የምታፈስ ለም መሆኗን ቢመሰክሩም፣ አሥሩ ሰላዮች ግን "ሕዝቡ ኃያላን ናቸው፣ ከተሞቻቸውም የተመሸጉ ናቸው፣ እኛም በፊታቸው እንደ አንበጣ ነን" በማለት የፍርሃትና የተስፋ መቁረጥ ወሬ በሕዝቡ መካከል ነዙ። ኢያሱና ካሌብ ብቻ "እግዚአብሔር ከእኛ ጋር ነውና እንውጣ፣ እናሸንፋቸዋለን" በማለት የእምነት ቃል ቢናገሩም፣ ሕዝቡ ግን እግዚአብሔርን ከመታመን ይልቅ ለማመጽና አዲስ መሪ መርጠው ወደ ግብፅ ለመመለስ ወሰኑ። በዚህ ጽኑ ዓመፅ ምክንያት የእግዚአብሔር ቁጣ ነደደ፤ መለኮታዊው ፍርድም ተላለፈ፡- ዕድሜያቸው 20 ዓመትና ከዚያ በላይ የሆኑት፣ እግዚአብሔርን ያላመኑት አዋቂዎች ሁሉ (ከኢያሱና ከካሌብ በስተቀር) ለ40 ዓመታት በምድረ በዳ እየተንከራተቱ እንዲሞቱ ተፈረደባቸው። ይህ ክስተት አለማመን የእግዚአብሔርን ተስፋ ከማግኘት እንደሚያስተጓጉል የሚያሳይ ታላቅ ማስጠንቀቂያ ነው።

ምዕራፎች 15–19፡ የመቅደስ ሕጎች፣ የቆሬ ዓመፅና የቀይ ላም ሥርዓት

የእስራኤል ሕዝብ በምድረ በዳ ለመንከራተት ከተፈረደባቸው በኋላ፣ እግዚአብሔር ወደፊት ወደ ከነዓን ለሚገባው አዲስ ትውልድ የሚሆኑትን የመሥዋዕትና የሰንበት ሕጎች በምዕራፍ 15 ላይ ሰጠ። ይህ የእግዚአብሔር ተስፋ እንዳልተቋረጠ የሚያሳይ ነው። ሆኖም በምዕራፍ 16 ላይ ሌላ ታላቅ ዓመፅ ተከሰተ። ቆሬ፣ ዳታንና አቤሮን 250 ታዋቂ የሕዝብ መሪዎችን በማስተባበር በሙሴና በአሮን የአመራር ሥልጣን ላይ አደሙ። "ሕዝቡ ሁሉ ቅዱሳን ናቸው፣ እናንተ ለምን በእግዚአብሔር ማኅበር ላይ ትታበያላችሁ?" በማለት መለኮታዊውን ሥርዓት ተቃወሙ። ፍርዱም ፈጣንና አስፈሪ ነበር፤ ምድር አፏን ከፍታ ቆሬንና ተከታዮቹን ስትውጣቸው፣ 250ዎቹን ደግሞ ከእግዚአብሔር ዘንድ የወጣ እሳት በላቸው። በምዕራፍ 17 ይህንን የአመራር ክርክር ለዘላለም ለመቋጨት፣ እግዚአብሔር የየነገዶቹን መሪዎች በትሮች በመገናኛው ድንኳን እንዲያስቀምጡ አዘዘ። በማግስቱም የአሮን በትር ለምልማ፣ አፍርታና የለውዝ ፍሬ አውጥታ ተገኘች፤ ይህም እግዚአብሔር አሮንን ለክህነት መምረጡን በማያሻማ ሁኔታ አረጋገጠ። በምዕራፍ 18 የካህናትና የሌዋውያን ኃላፊነቶችና ድርሻ ሲዘረዘር፣ በምዕራፍ 19 ደግሞ በምድረ በዳ ለሚሞቱት ብዙ ሰዎች ምክንያት

የሚመጣውን ርኩሰት ለማንጻት የሚረዳው፣ ነውር የሌለባት "የቀይ ላም" አመድ የመንጻት ሥርዓት ተደነገገ።

ምዕራፎች 20–21፡ የውኃ ጥማት፣ የሙሴ ስህተትና የነሐስ እባብ

የ40 ዓመቱ የምድረ በዳ ጉዞ ወደ ማብቂያው ሲቃረብ፣ በምዕራፍ 20 ላይ እስራኤላውያን እንደገና ወደ ቃዴስ መጡ፤ በዚያም ማርያም ሞተች። ሕዝቡም ውኃ በማጣት እንደ ልማዳቸው በሙሴ ላይ ተንጫጨ። እግዚአብሔር ሙሴን "ዓለቱን ተናገረው" ብሎ ቢያዘውም፣ ሙሴ ግን በሕዝቡ እልከኝነት ተበሳጭቶ "እናንተ ዓመፀኞች፣ ከዚህ ዓለት ውኃ እናውጣላችሁን?" በማለት ዓለቱን በበትሩ ሁለት ጊዜ መታው። ውኃው ቢፈልቅም፣ ሙሴ ግን እግዚአብሔርን በሕዝቡ ፊት ባለመቀደሱና ባለመታዘዙ የተስፋይቱን ምድር እንዳይረግጥ ተከለከለ፤ አሮንም በዚሁ ምዕራፍ በሖር ተራራ ላይ ሞተ። በምዕራፍ 21 እስራኤላውያን በኤዶምያስ ዙሪያ ሲጓዙ በመንገዱ ርዝማኔ ተማርረው በእግዚአብሔርና በሙሴ ላይ አጉረመረሙ። እግዚአብሔርም መርዛማ (እሳታማ) እባቦችን ሰደደባቸው፤ ብዙዎችም ሞቱ። ሕዝቡ ንስሐ ሲገቡ፣ ሙሴ በጸለየ ጊዜ፣ እግዚአብሔር ከነሐስ እባብ ሠርቶ በዓምድ ላይ እንዲሰቅል አዘዘው። የተነደፈውም ሁሉ የነሐሱን እባብ ሲመለከት ይድን ነበር። ይህ ክስተት ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ "ሙሴ በምድረ በዳ እባብን እንደ ሰቀለ፣ የሰው ልጅም ይሰቀል ዘንድ ይገባዋል" (ዮሐ. 3፡14) በማለት ለዘላለም ሕይወት መድኃኒት መሆኑን የተናገረለት ታላቅ የድነት ምሳሌ ነው። በመቀጠልም እስራኤላውያን ወደ ከነዓን በሚያደርጉት ግስጋሴ የአሞራውያንን ንጉሥ ሲሖንንና የባሳንን ንጉሥ ዐግን በታላቅ ጦርነት ድል አደረጉ።

ምዕራፎች 22–24፡ በለዓም፣ ባላቅና የሞዓብ ሴቶች መቅሰፍት

የእስራኤልን አስፈሪ ግስጋሴ ያየው የሞዓብ ንጉሥ ባላቅ፣ በጦርነት ሊያሸንፋቸው እንደማይችል ስለተረዳ፣ ታዋቂውን ጠንቋይና ነቢይ በለዓምን እስራኤልን እንዲረግምለት በገንዘብ ተከራየው። ምዕራፍ 22–24 ይህንን አስገራሚ መለኮታዊ ጣልቃ ገብነት ይተርካሉ። በለዓም ሊረግም ሲሄድ እግዚአብሔር በመልአኩና በአህያዋ አንደበት ከለከለው። ባላቅ በተለያዩ ተራሮች ላይ መሠዊያ እየሠራ በለዓም እስራኤልን እንዲረግም ቢያደርግም፣ እግዚአብሔር ግን የክፋቱን ቃል ወደ በረከት ለወጠው። በለዓም ከመርገም ይልቅ "ያዕቆብ ሆይ፣ ድንኳኖችህ፣ እስራኤል ሆይ፣ ማደሪያዎችህ እንዴት ያምራሉ!" በማለት ባረካቸው፤ አልፎም "ኮከብ ከያዕቆብ ይወጣል፣ በትረ መንግሥትም ከእስራኤል ይነሣል" በማለት ስለሚመጣው መሲሕ አስደናቂ ትንቢት ተናገረ። ጠላት በውጭ ሊያጠፋቸው ባይችልም፣ በምዕራፍ 25 ላይ ግን እስራኤላውያን በበለዓም ክፉ ምክር ተታልለው ከሞዓብና ከምድያም ሴቶች ጋር በዝሙትና በጣዖት አምልኮ (በብዔልፌጎር) ረከሱ። በዚህም ምክንያት የእግዚአብሔር ቁጣ ነደደ፤ 24,000 የሚሆኑ ሰዎች በመቅሰፍት አለቁ። የካህኑ የአሮን የልጅ ልጅ ፊንሐስ ባሳየው መለኮታዊ ቅንዓት መቅሰፍቱ ቆመ፤ እግዚአብሔርም ለፊንሐስ የሰላምና የዘላለም ክህነት ቃል ኪዳን ገባለት።

ምዕራፎች 26–36፡ አዲሱ ትውልድ፣ የርስት ሕጎችና ለከነዓን ዝግጅት

አሪት ዘኍልቍ ወደ ማብቂያው ሲቃረብ፣ ትኩረቱ ወደ አዲሱ ትውልድና የተስፋይቱን ምድር ለመውረስ ወደሚደረገው ዝግጅት ይዞራል። በምዕራፍ 26 ላይ ሙሴና አልዓዛር አዲሱን የእስራኤል ትውልድ ዳግም ቆጠሩ፤ ቁጥራቸውም ከቀድሞው ጋር ተቀራራቢ ሆኖ 601,730 ደረሰ። ነገር ግን ከእነዚህ መካከል ከካሌብና ከኢያሱ በስተቀር በግብፅ ከወጡት የመጀመሪያዎቹ ሰዎች ማንም አልነበረም። በምዕራፍ 27 የጸሎፈሐድ ሴቶች ልጆች ወንድ ወንድም ባለመኖሩ ምክንያት የአባታቸው ርስት እንዳይጠፋ ላቀረቡት ጥያቄ፣ እግዚአብሔር ፍትሐዊ ምላሽ በመስጠት የሴቶችን የርስት መብት አረጋገጠ። በዚሁ ምዕራፍ ሙሴ ሊሞት መሆኑ ስለተነገረው፣ በመንፈስ የተሞላውን ኢያሱን በካህኑ በአልዓዛርና በሕዝቡ ፊት በእጁ ጭኖ ተተኪው መሪ አድርጎ ሾመው።

ምዕራፎች 28–30 ዕለታዊ፣ ሳምንታዊና ዓመታዊ መሥዋዕቶችንና የበዓላት አከባበርን ሥርዓት፣ እንዲሁም ስለ ስእለት አፈጻጸም ሕግጋትን በድጋሚ ያስታውሳሉ። ምዕራፍ 31 እስራኤላውያን እስራኤልን ወደ ኃጢአት በመራችው ምድያም ላይ ያደረጉትን የመበቀል ጦርነት ይተርካል። በምዕራፍ 32 የሮቤል፣ የጋድና የምናሴ ግማሽ ነገድ ከዮርዳኖስ ማዶ (በምሥራቅ) ያለው ምድር ለከብቶቻቸው ምቹ መሆኑን አይተው ርስታቸው እንዲሆን ጠየቁ፤ ወንድሞቻቸውን ከነዓንን ለማስገዛት በጦርነት እንደሚረዱ ቃል ከገቡ በኋላም ተፈቀደላቸው። ምዕራፍ 33 እስራኤላውያን ከግብፅ ከወጡ ጀምሮ እስከ ሞዓብ ሜዳ ያደረጉትን 40 የጉዞ ሰፈሮች በዝርዝር ሲመዘግብ፣ የመጨረሻዎቹ ምዕራፎች (34-36) ደግሞ የተስፋይቱ ምድር ድንበሮች እንዴት እንደሚሆኑ፣ ነፍሰ ገዳዮች የሚጠለሉባቸው የመማፀኛ ከተሞች እንዲለዩ፣ እና የነገዶች ርስት እንዳይደበላለቅ የሚደነግጉ የሕግ መመሪያዎችን በማስቀመጥ አዲሱን ትውልድ ከነዓንን ለመግባት በተጠንቀቅ አቁሞ መጽሐፉ ይደመደማል።

> ***"አንተም አምላክህን እግዚአብሔርን በፍጹም ልብህ በፍጹምም ነፍስህ በፍጹምም ኃይልህ ውደድ።"***
>
> *(ዘዳግም 6:5)*

አሪት ዘዳግም ("ቃላት እነዚህ ናቸው")

የዘዳግም መጽሐፍ የአሪት አምስተኛውና የመጨረሻው መጽሐፍ ሲሆን፣ በባህል ለሙሴ የተሰጠ ነው። ስሙ የመጣው ከግሪክ ዲዩትሮኖሚዮን (Deuteronomion) ሲሆን፣ ትርጉሙም “ሁለተኛው ሕግ” ማለት ነው፤ ምክንያቱም ቀደም ሲል በሲና የተሰጠውን ሕግ መደጋገምና ማረጋገጥ ያቀርባል። መጽሐፉ ሙሴ ወደ ተስፋይቱ ምድር ከመግባታቸው በፊት በሞዓብ ሜዳ ለአዲሱ የእስራኤል ትውልድ ያደረጋቸውን የመሰናበቻ ንግግሮች ይመዘግባል። የእግዚአብሔርን ታማኝነት፣ የእስራኤልን ታሪክ እና የሕዝቡን የቃል ኪዳን ግዴታዎች ይገመግማል። በጭብጥ ደረጃ ዘዳግም በቃል ኪዳን መታደስ፣ እግዚአብሔርን መውደድ እና መታዘዝ (እንደ እምነት መግለጫ) ላይ ያተኩራል። እውነተኛ አምልኮና ብሔራዊ በረከት የሚወሰነው በያህዌ ላይ ባለው ሙሉ የልብ መሰጠት እንደሆነ ያጎላል።

ምዕራፎች 1–4፡ ታሪካዊ መቅድም — የእግዚአብሔር ታማኝነት ይታወሳል

የዘዳግም መጽሐፍ የሚጀምረው ሙሴ በሞዓብ ሜዳ ከዮርዳኖስ ማዶ ሆኖ፣ የተስፋይቱን ምድር ለመውረስ ለተዘጋጀው አዲሱ የእስራኤል ትውልድ በሚያደርገው ጥልቅ ታሪካዊና መንፈሳዊ ንግግር ነው። በመጀመሪያዎቹ አራት ምዕራፎች (1-4)፣ ሙሴ የእስራኤልን ያለፈ የ40 ዓመት ታሪክ በመለስ-እይታ (Retrospect) ይቃኛል። ዓላማው ታሪክን ማውራት ብቻ ሳይሆን፣ አዲሱ ትውልድ ከአባቶቹ ስህተት እንዲማርና የእግዚአብሔርን ታማኝነት እንዲያስታውስ ማድረግ ነው። ሙሴ ከሲና (ሖሬብ) ተራራ መነሳታቸውን፣ መሪዎች መሾማቸውንና በቃዴስ በርኔዓ ሰላዮችን ከላኩ በኋላ ሕዝቡ ማመጹንና ያንን ተከትሎም ወደ ከነዓን እንዳይገቡ የተፈረደባቸውን መራራ ታሪክ ያስታውሳቸዋል።

በመቀጠልም በኤዶም፣ በሞዓብና በአሞን ድንበሮች በሰላም እንዴት እንዳለፉ፣ ነገር ግን ጦርነት የከፈቱባቸውን የአሞራውያንን ነገሥታት (ሲሖንንና ዐግን) እግዚአብሔር እንዴት አሳልፎ እንደሰጣቸው በድል አድራጊነት ይተርካል። በምዕራፍ 4 ላይ ሙሴ ንግግሩን ወደ ኃይለኛ ተግሣጽና ጥሪ ይለውጠዋል። ሕዝቡ እግዚአብሔርንና ሥርዓቱን ጠብቀው በቅድስና ቢኖሩ በአሕዛብ ፊት ጥበበኞችና አስተዋዮች እንደሚባሉ፣ እንዲሁም ሕያው አምላክ በመካከላቸው መሆኑን እንደሚያረጋጡ ያስገነዝባል። ከምንም በላይ ግን ከማንኛውም ዓይነት ጣዖት አምልኮ ራሳቸውን እንዲጠብቁ አጥብቆ ያስጠነቅቃል፤ “እግዚአብሔር እርሱ አምላክ ነው፤ ሌላ የለም” (4፡35) በማለት፣ የእግዚአብሔርን አሃዳዊነትና ሉዓላዊነት በአዲሱ ትውልድ ልብ ውስጥ ይቀርጻል።

ምዕራፎች 5–11፡ ቃል ኪዳኑና ለፍቅርና ለመታዘዝ የቀረበ ጥሪ

የሙሴ ሁለተኛውና ረጅሙ ንግግር የሚጀምረው ከምዕራፍ 5 ሲሆን፣ እዚህ ላይ በሲና ተራራ ለአባቶቻቸው የተሰጣቸውን አሥርቱን ትእዛዛት ለአዲሱ ትውልድ በድጋሚ ያውጃል። ይህ ሕግ ጊዜ ያለፈበት ሳይሆን፣ ዛሬም ላሉት ሕያው ኪዳን መሆኑን ያጸናል። የዚህ ክፍል (ምዕራፍ 5-11) ማዕከላዊ ሥነ-

መለኮት "ፍቅርና መታዘዝ" ነው። በምዕራፍ 6 ላይ የአይሁድ እምነት የልብ ትርታ የሆነው "ሽማ" (ስማ) ይገኛል፦ “እስራኤል ሆይ፥ ስማ፤ አምላካችን እግዚአብሔር አንድ እግዚአብሔር ነው፤ አንተም አምላክህን እግዚአብሔርን በፍጹም ልብህ፥ በፍጹም ነፍስህ፥ በፍጹም ኃይልህ ውደድ” (6፡4–5)። ይህ ትእዛዝ መታዘዝ ከፍርሃት ወይም ከግዴታ ብቻ ሳይሆን፣ ለእግዚአብሔር ካለ ጥልቅ ፍቅር የሚመነጭ መሆን እንዳለበት ያሳያል። ወላጆች ይህንን ፍቅርና የእግዚአብሔርን ሕግጋት ለልጆቻቸው በማንኛውም ጊዜና ሁኔታ እንዲያስተምሩ ታዘዋል።

ሙሴ ሕዝቡ ወደ በለጸገችው ምድር ሲገቡ ሊያጋጥማቸው የሚችለውን የመንፈሳዊ እርሳትን አደጋ አጥብቆ ያስጠነቅቃል። ቤቶቻቸው ሲሞሉና ከብቶቻቸው ሲበዙ፣ "ጉልበቴና የእጄ ብርታት ይህን ሀብት አመጣልኝ" ብለው እንዳይታበዩና በምድረ በዳ የመገባቸውን አምላክ እንዳይረሱ ይመክራል (ምዕራፍ 8)። እንዲሁም አገሪቱን የሚወርሱት በራሳቸው ጽድቅ ሳይሆን፣ በነዋሪዎቿ ክፋትና እግዚአብሔር ለአባቶቻቸው በገባው ቃል ኪዳን መሆኑን በመግለጽ (ምዕራፍ 9)፣ ውጫዊ መገረዝ ሳይሆን የልብን መገረዝ አምላክ እንደሚፈልግ አበክሮ ያስተምራል (ምዕራፍ 10)። በመጨረሻም ለመታዘዝ የሚሰጠውን በረከትና ላለማስተዘዝ የሚመጣውን እርግማን ያጠቃልላል (ምዕራፍ 11)።

ምዕራፎች 12–26፡ የዘዳግም ሕግ — የቃል ኪዳን ድንጋጌዎች

ይህ ሰፊ ክፍል (ምዕራፍ 12–26) "የዘዳግም ሕግጋት" (Deuteronomic Code) በመባል የሚታወቅ ሲሆን፣ እስራኤላውያን በተስፋይቱ ምድር ከገቡ በኋላ ብሔራዊ፣ ማኅበራዊ፣ ሃይማኖታዊና የዕለት ተዕለት ሕይወታቸውን እንዴት መምራት እንዳለባቸው የሚደነግጉ ዝርዝር መመሪያዎችን ይዟል።

የአምልኮ ሕጎች (ምዕራፎች 12–16)፦ እስራኤላውያን የከነዓናውያንን የአምልኮ ሥፍራዎች (ኮረብታዎች) ሙሉ በሙሉ አጥፍተው፣ እግዚአብሔር ስሙ እንዲጠራበት በሚመርጠው "አንድ ማዕከላዊ ስፍራ" ብቻ መሥዋዕታቸውን እንዲያቀርቡ ታዘዋል። በተጨማሪም ሐሰተኛ ነቢያትንና ወደ ጣዖት አምልኮ የሚስቡትን፣ የቅርብ ቤተሰብ ቢሆኑም እንኳ፣ ያለ ምሕረት እንዲያስወግዱ ተደንግጓል። ንጹሕና ርኩስ ምግቦችን፣ እንዲሁም ሦስቱን ታላላቅ ዓመታዊ በዓላት (ፋሲካን፣ የሳምንታት/ጴንጠቆስጤን እና የዳስ በዓልን) እንዴት ማክበር እንዳለባቸው ተዘርዝሯል።

የአመራርና የፍትሕ ሕጎች (ምዕራፎች 17–20)፦ ለሕዝቡ ፍትሕን የሚያስፈጽሙ ቅን ፈራጆች እንዲሾሙ ሲታዘዝ፣ ወደፊት ንጉሥ ቢነግሥባቸው ንጉሡ ብዙ ፈረሶችን፣ ሚስቶችንና ሀብትን እንዳያበዛ፣ ይልቁንም የሕጉን መጽሐፍ ከካህናት ዘንድ ቀድቶ በሕይወቱ ዘመን ሁሉ እንዲያነብበው ጥብቅ መመሪያ ተሰጥቷል። ከዚህም ባሻገር እግዚአብሔር ከወንድሞቻቸው መካከል "እንደ ሙሴ ያለ ታላቅ ነቢይ" እንደሚያስነሳላቸው ቃል ተገብቷል (18፡15)፤ ይህም በቀጥታ ለጌታችን ለኢየሱስ ክርስቶስ የተነገረ

መሲሐዊ ትንቢት ነው። ለጦርነት በሚወጡበት ጊዜም በእግዚአብሔር እንዲታመኑና የፍርሃት ልብ እንዳይኖራቸው ታዘዋል።

ማኅበራዊ፣ ቤተሰብ እና የሥነ ምግባር ሕጎች (ምዕራፎች 21–26)፦ በርካታ ማኅበራዊ፣ የቤተሰብና የሥነ-ምግባር ሕጎች ሰፍረዋል። እነዚህ ሕጎች ድሆችን፣ መጻተኞችን፣ ወላጅ አልባ ሕፃናትንና መበለቶችን የመንከባከብን ግዴታ፣ በንግድ ሚዛን አለማጭበርበርን፣ በትዳር ውስጥ ታማኝነትን፣ እንዲሁም የሰብዓዊ መብት ጥበቃን የሚያጎሉ ናቸው። በምዕራፍ 26 ላይ ሕዝቡ የምድሪቱን በኩራት ሲያቀርቡ፣ ታሪካቸውን (ከአብርሃም እስከ ግብፅ ባርነትና ነጻ መውጣት) እያስታወሱ ምስጋና እንዲያቀርቡና፣ እግዚአብሔር አምላካቸው፣ እነርሱም የእርሱ የተለየ ሕዝብ ለመሆን በይፋ ቃል ኪዳን እንዲያድሱ በማድረግ የሕግጋቱ ክፍል ይደመደማል።

ምዕራፎች 27–30፡ ቃል ኪዳን መታደስ፣ በረከቶችና እርግማኖች

ሙሴ የሕግጋቱን ማብራሪያ ካጠናቀቀ በኋላ፣ እስራኤላውያን ዮርዳኖስን ተሻግረው ከነዓን እንደገቡ ሊፈጽሙት የሚገባውን ታላቅ የቃል ኪዳን ማደስ ሥርዓት ያዛል (ምዕራፍ 27)። ሕጉ የተጻፈባቸውን ትላልቅ ድንጋዮች በጌባል ተራራ ላይ እንዲያቆሙና፣ ሕዝቡ በገሪዛን ተራራ (ለበረከት) እና በጌባል ተራራ (ለእርግማን) ተከፋፍለው እንዲቆሙ ይነግራቸዋል። ሌዋውያኑ ሕጉን ሲያውጁ፣ ሕዝቡ በሙሉ ድምፅ "አሜን" በማለት ይስማማሉ።

ምዕራፍ 28 በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ የእግዚአብሔርን ሕግ ስለመታዘዝና አለመታዘዝ ስለሚያመጣው ውጤት ከሚናገሩት ክፍሎች ሁሉ እጅግ ዝርዝርና ኃይለኛ ነው። ሕዝቡ ለእግዚአብሔር ድምፅ ቢታዘዙ፣ በከተማም በእርሻም እንደሚባረኩ፣ ጠላቶቻቸው በፊታቸው እንደሚወድቁና የዓለም ሕዝቦች ሁሉ የእግዚአብሔር ስም በእነርሱ ላይ እንደተጠራ አይተው እንደሚፈሯቸው ቃል ይገባላቸዋል። በተቃራኒው ግን ሕጉን ቢተዉና ወደ ጣዖት ቢያዘነብሉ፣ አስከፊ እርግማኖች፣ ድርቅ፣ በሽታ፣ በጠላት መሸነፍ፣ ከበባ፣ ረሃብና በመጨረሻም ከተስፋይቱ ምድር ተነቅለው ወደ ዓለም ሁሉ እንደሚበተኑ (ስደት) በግልጽ ትንቢት ይነግራቸዋል።

በምዕራፍ 29-30 ሙሴ የሞዓብን ቃል ኪዳን ያስተሳስራል፤ ምንም እንኳ ወደፊት በኃጢአታቸው ምክንያት ቢበተኑም፣ በስደት አገር ሆነው በፍጹም ልባቸው ወደ እግዚአብሔር ቢመለሱ፣ እግዚአብሔር ርኅራኄ አድርጎ ከምድር ዳርቻ እንደሚሰበስባቸውና "ልባቸውንም እንደሚገርዝ" (30፡6) አስደናቂ የተሐድሶ ተስፋ ይሰጣቸዋል። ሙሴ ንግግሩን ሲያጠቃልል፦ “ሕይወትንና ሞትን፣ በረከትንና እርግማንን በፊትህ አኑሬአለሁ... አንተና ዘርህ በሕይወት ትኖሩ ዘንድ ሕይወትን ምረጥ” (30፡19) በማለት ፍጹም የሆነ ምርጫ በእጃቸው ላይ ያስቀምጣል።

ምዕራፎች 31–34፡ የሙሴ የመጨረሻ ሥራዎችና ሞት

የዘዳግም መጽሐፍና የመላው የኦሪት መጻሕፍት መደምደሚያ በሆኑት በእነዚህ የመጨረሻ ምዕራፎች፣ የ120 ዓመቱ አዛውንት ሙሴ ምድራዊ ሩጫውን ለመጨረስ ይዘጋጃል። በምዕራፍ 31 ሙሴ ሕዝቡን ሰብስቦ እግዚአብሔር ከእነርሱ ጋር ዮርዳኖስን እንደሚሻገር አረጋግጦ፣ ኢያሱን በእግዚአብሔርና በሕዝቡ ፊት "ጽና፣ አይዞህ" በማለት ሥልጣኑን በይፋ ያስረከበዋል። እንዲሁም የሕጉን መጽሐፍ ጽፎ ለካህናቱ በመስጠት፣ በየሰባት ዓመቱ በዳስ በዓል ላይ ለሕዝቡ ሁሉ እንዲነበብ ሥርዓት ይሠራል።

ምዕራፍ 32 "የሙሴ መዝሙር" በመባል የሚታወቅ ሲሆን፣ እግዚአብሔርን እንደማይለወጥ "አለት"፣ እስራኤልን ደግሞ እንደ ዓመፀኛና ጸጋ ቢስ አድርጎ የሚገልጽ ትንቢታዊ ግጥም ነው። ይህ መዝሙር ሕዝቡ ወደፊት ኪዳኑን ሲያፈርሱ በእነርሱ ላይ የሚመሰክር ሰነድ ሆኖ ተሰጥቷል። በምዕራፍ 33 ሙሴ እንደ አባቱ እንደ ያዕቆብ፣ ከመሞቱ በፊት አሥራ ሁለቱን የእስራኤል ነገዶች አንድ በአንድ በታላቅ መንፈሳዊ ቃል ይባርካቸዋል።

በመጨረሻም በምዕራፍ 34፣ ሙሴ በእግዚአብሔር ትእዛዝ የሞዓብን ሜዳ ትቶ ወደ ነቦ ተራራ (ወደ ፒስጋ ጫፍ) ይወጣል። እግዚአብሔርም ለአብርሃም፣ ለይስሐቅና ለያዕቆብ ቃል የገባላቸውን ውብ ምድር ከዳን እስከ ኔጌብ፣ ከዮርዳኖስ እስከ ሜዲትራኒያን ባሕር ድረስ አሳየው። ሙሴ በዚያች ተራራ ላይ በእግዚአብሔር ቃል ሞተ፤ እግዚአብሔርም ራሱ ቀበረው፣ መቃብሩም እስከ ዛሬ ድረስ አይታወቅም። መጽሐፉ፣ “እግዚአብሔር ፊት ለፊት እንዳወቀው እንደ ሙሴ ያለ ነቢይ ከዚህ ወዲህ በእስራኤል አልተነሣም” (34፡10) በሚል ታላቅ የምስክርነት ቃል በመደምደም፣ የኢያሱን አዲስ ዘመን አመራርና የእግዚአብሔርን ሕዝብ ቀጣይ የታሪክ ምዕራፍ ክፍት አድርጎ ይዘጋል።

የኦሪት መጽሃፍትን ማን ጻፋቸው?

እነዚህን የኦሪት መጽሃፍት (የመጽሐፍ ቅዱስን የመጀመሪያዎቹ አምስት መጻሕፍት: ዘፍጥረት፣ ዘፀአት፣ ዘሌዋውያን፣ ዘኍልቍ እና ዘዳግም) 'ማን ጻፈው?' የሚለው ጥያቄ የመጽሐፍ ቅዱስ ጥናት መሰረታዊ ጥያቄ ሆኖ ቆይቷል። ይህ ክርክር በዋናነት በሁለት ተፅዕኖ ፈጣሪ ንድፈ ሐሳቦች መካከል ይሽከረከራል- ባህላዊው የሙሴ ደራሲነት እና ዘመናዊው የዶክመንተሪ መላምት። ከታች እነዚህን ሁለት ተጽዕኖ ፈጣሪ ንድፈ

ሐሳቦችን በማነጻጸር እና በሂሳሲ ሊቃውንት የቀረቡትን ምንጮች ምስላዊ አቀራረብ ማየት ይችላሉ። ይህ ጽሁፍ ለሙሴ የተሰጠ ባህላዊ አመለካከትን የሚለውን ንድፈ ሐሳብ ይቀበላል።

የሙሴ ደራሲነት

ይህ አመለካከት፣ በአይሁዳውያንም ሆነ በክርስትና ባህል ውስጥ ለብዙ ሺህ ዓመታት የጸና ሲሆን፣ እነዚህ መጻህፍት በዋናነት በመለኮታዊ ምሪት መሰረት በሙሴ እንደተጻፉ ይገልፃሉ። በዚህ እምነት መሰረት፣ የመጽሐፉ ይዘቶች በአብዛኛው የተጻፉት በሙሴ እጅ ወይም በእሱ ቀጥተኛ ቁጥጥር ስር እንደሆነ ይታመናል። ይህ ደግሞ ሙሴ በእግዚአብሔር የተመረጠ መሪ እንደመሆኑ መጠን መለኮታዊውን ሕግና ትእዛዛት የተቀበለው እርሱ በመሆኑ፣ የመጽሐፉ ይዘትም በእርሱ አማካይነት መተላለፉ ተፈጥሯዊ ነው የሚል መደምደሚያ ላይ ያደርሳል።

- **ውስጣዊ ማስረጃ:** ጽሑፉ ራሱ ሙሴ የእግዚአብሔርን ቃል እንደጻፈ ይገልፃል (ዘጸአት 24:4, ዘዳግም 31:9)።
- **መጽሐፍ ቅዱሳዊ ምስክርነት:** በኋላ የመጡ የብሉይ እና የአዲስ ኪዳን መጻሕፍት "የሙሴ ሕግ" ብለው ይጠቅሱታል(ዮሃንስ 1:17)።
- **መለኮታዊ ሥልጣን:** የጽሑፉን ሥልጣን በቀጥታ ከሙሴ ጋር ያገናኛል፣ እግዚአብሔር ጋር የተነጋገረው ነቢይ በማለት(ዘፅአት 33፡11)።
- **መለኮታዊ ምሪት:** በመለኮታዊ ምሪት ለሙሴ እንደተሰጠ የሚታመንበት ይህ ታሪክ፣ የእግዚአብሔርን ምሕረት፣ ታማኝነትና የፍጥረትን እንክብካቤ ያመለክታል።

ተቃውሞዎች: ደጋፊዎች እንደ ሙሴ ሞት ታሪክ ያሉ ልዩነቶችን በኋላ እንደ ኢያሱ ባሉ ጸሐፍት የተጨመሩ ተጨማሪዎች እንደሆኑ ይገልፃሉ።

ሒሳዊ እይታ: የዶክመንተሪ መላምት

በ18ኛውና 19ኛው ክፍለ ዘመን በስፋት የዳበረው ይህ ንድፈ ሐሳብ፣ ይህ መጽሃፍ በአንድ ሰው ሳይሆን፣ ቢያንስ ከአራት ዋና ዋና ምንጮች (J, E, D, P) ከረጅም ዘመናት በኋላ ተሰብስቦ የተጠናቀረ ነው የሚል አመለካከት ያቀርባል። ይህ መላምት በጽሑፉ ውስጥ የሚታዩትን የቋንቋ፣ የአጻጻፍ ስልትና የሥነ-መለኮት ልዩነቶች እንደ ማስረጃ በመጥቀስ፣ እነዚህ ምንጮች በተለያዩ

ጊዜያትና አካባቢዎች ተጽፈው በመጨረሻ ወደ አንድ ወጥ መጽሐፍ ተቀናብረዋል ብሎ ያብራራል።

- **የተለያዩ የመለኮት ስሞች:** ለእግዚአብሔር ሰም መገለጫ ጥቅም ላይ በሚውሉት እንደ "ያህዌ" (J) እና "ኤሎሂም" (E) መካከል ያለውን ልዩነት ይጠቅሳል።
- **የተደጋገሙ ታሪኮች:** አንድን ክስተት የተለያዩ ስሪቶችን ይጠቅሳል፣ እንደ ዘፍጥረት ምዕራፍ 1 እና 2 የጥፋት ውሃ ታሪኮች በዘፍጥረት ምዕራፍ 6-9።
- **የተለያዩ ቅጾች:** የተለያዩ የአጻጻፍ ቅርጾች እና የነገረ መለኮት አሳቦች መኖራቸውን ያምናሉ።
- **ታሪካዊ አውድ:** የመጨረሻው ጽሑፍ የተጠናቀረው በባቢሎን ምርኮ ወቅት ወይም በኋላ እንደሆነ ይጠቁማል።

አብዛኛዎቹ የመጽሃፍ ቅዱስ ምሁራን ይህንን ሃሳብ አይቀበሉትም።

ማዕከላዊ የነገረ መለኮት ጭብጦች

የኦሪት መፅሃፍ ታሪካዊ ዘገባ ብቻ አይደለም፤ ይልቁንም ለመላው የመጽሐፍ ቅዱስ ትረካ መሰረት የሆኑ እርስ በእርስ የተሳሰሩ በርካታ ነገረ መለኮታዊ ሀሳቦችን ይዟል። እነዚህ ጭብጦች የእግዚአብሔርን ባህርይ፣ የሰው ልጅን ሁኔታ እና በመካከላቸው ያለውን ግንኙነት የሚገልጽ ማዕቀፍ ያቀርባሉ።

የእግዚአብሔር ባህርይ

የኦሪት መፅሃፍ እግዚአብሔርን እንደ ሉዓላዊ ፈጣሪ፣ እስራኤልን ነጻ ያወጣ ኃያል ቤዛ፣ ቅዱስና ጻድቅ ሕግ ሰጪ፣ እና የሰው ልጆች ውድቀት ቢኖርባቸውም ቃል ኪዳኑን የሚጠብቅ ታማኝ የቃል ኪዳን ጠባቂ አድርጎ ይገልጠዋል።

> *"እግዚአብሔር፥ እግዚአብሔር መሐሪ፥ ምሕረ ያለው፥ ታጋሽም፥ ባለ ብዙ ቸርነትና እውነት፥ እስከ ሺህ ትውልድም ቸርነትን የሚጠብቅ፥ አበሳንና መተላለፍን ኃጢአትንም ይቅር የሚል።" (ዘጸአት*

> *34:6)*

ኃጢአትና ቤዛነት

የመጽሐፍ ቅዱስ ታሪክ የሚጀምረው ኃጢአት ወደ ዓለም እንዴት እንደገባ በመግለጽ ነው። ይህ የሰው ልጅ መጀመሪያ ከእግዚአብሔር ጋር የነበረውን ፍጹም ግንኙነት እንዳጣ ያሳያል። የሰው ልጆች በእግዚአብሔር ላይ በማመፃቸው ምክንያት ሞት፣ ሥቃይ እና ከፈጣሪያቸው መለየት ወደ ዓለም ሁሉ መጣ። ይህ ሁኔታ የሰው ልጅ ለመዳን ያለውን ጥልቅ ፍላጎትና አስፈላጊነት ያሳያል።

> *"በአንተና በሴቲቱ መካከል፥ በዘርህና በዘርዋም መካከል ጠላትነትን አደርጋለሁ፤ እርሱ ራስህን ይቀጠቅጣል፥ አንተም ሰኰናውን ትቀጠቅጣለህ።" (ዘፍጥረት 3:15)*

ሕግ (ቶራ)

ቶራ ማለት "ትምህርት" ወይም "ምክር" ማለት ነው። እስራኤል ከጎረቤቶቻቸው ተለይተው ቅዱስ ሕዝብ ሆነው እንዲኖሩ የእግዚአብሔር መመሪያ ነበር፣ በእነርሱ የጋራ ሕይወት የእግዚአብሔርን ጻድቅ እና ትክክለኛ ባህርይ የሚያንፀባርቁ ነበሩ።

> *"ሕግህ ለእግሬ መብራት፥ ለመንገዴ ብርሃን ነው።" (መዝሙር 119:105)*

በእግዚአብሔርና በሰው ልጅ መካከል የነበሩ ቃል ኪዳናት

የኖኅ ቃል ኪዳን

በዘፍጥረት 9:1–17 ላይ የሚገኘው የኖኅ ቃል ኪዳን፣ ከታላቁ የጥፋት ውሃ በኋላ እግዚአብሔር ለሰው ልጆችና ለፍጥረት ሁሉ የገባውን የዘላለም ተስፋ የሚያሳይ ወሳኝ ክንውን ነው። ይህ ቃል ኪዳን በቶራህ (ኦሪት) ውስጥ ከመጀመሪያዎቹ እና እጅግ አስፈላጊ ከሆኑት ኪዳኖች አንዱ ተደርጎ ይወሰዳል። ይህ ቃል ኪዳን፣ የጥፋት ውሃ ከቀነሰ በኋላ የተመሠረተ ሲሆን፣ ሕይወትን ለመጠበቅና ከእንግዲህ ወዲህ ምድርን

በውኃ እንዳያጠፋ እግዚአብሔር የገባው መለኮታዊ ኪዳን ነው። ጭብጦቹም በሥርዓተ አምልኮና በሥነ መለኮታዊ ትምህርቶች ውስጥ ይንጸባረቃሉ።

- **በረከትና ትእዛዛት:** ቃል ኪዳኑ እግዚአብሔር ኖኅንና ልጆቹን በመባረክ፣ እንዲበዙና ምድርን እንዲሞሉ ትእዛዝ በመስጠት ይጀምራል። ሥጋ የመብላት ፍቃድ ቢሰጥም ደምን መብላት የተከለከለ ሲሆን የሕይወት ቅድስናን አጉልቶ ያሳያል። ሰውን መግደል የተከለከለበት ሕግም የሰው ልጅ በእግዚአብሔር መልክ መፈጠሩን ዋጋ ያሳያል።
- **የቃል ኪዳኑ ምልክት:** ከሁሉም በላይ፣ እግዚአብሔር ከእንግዲህ ወዲህ ምድርን በውኃ እንደማያጠፋ ቃል ገብቶ ቀስተ ደመናን በእርሱና ሕይወት ባለው ፍጥረት ሁሉ መካከል የቃል ኪዳኑ ዘላቂ ምልክት አድርጎ አስቀምጧል። ይህ ቃል ኪዳን ከሌሎች ቃል ኪዳኖች በተለየ ሁለንተናዊና ሁኔታ የለሽ ሲሆን፣ የእግዚአብሔርን የአንድ ወገን ጸጋ ያንፀባርቃል።
- **ትርጉም:** የቃል ኪዳኑ ዋነኛው ምልክት የሆነው ቀስተ ደመና፣ ተስፋንና መለኮታዊ ታማኝነትን ያመለክታል። እግዚአብሔር ምድርን ዳግመኛ በውኃ እንደማያጠፋ የገባውን ቃል ኪዳን በሚያስታውስበት ጊዜ ሁሉ፣ ይህ ቀስተ ደመና የዘላቂነት ሁለንተናዊ ተስፋ እና የእግዚአብሔር ምሕረት ዘላቂ አስታዋሽ ሆኖ ይታያል።

> *"ቀስተ ደመናውም በደመና ውስጥ በሆነ ጊዜ፣ አየዋለሁ፤ በእግዚአብሔርና በምድር ላይ ባለው ሕይወት ባለው ፍጥረት ሁሉ መካከል ያለውን የዘላለም ቃል ኪዳን አስባለሁ... በእኔና በምድር ላይ በሚኖር ሥጋ ባለው ሁሉ መካከል ያቆምሁት የቃል ኪዳን ምልክት ይህ ነው አለው።" (ዘፍጥረት 9:16)*

የአብርሃም ቃል ኪዳን

በዘፍጥረት መጽሐፍ ውስጥ በዋነኛነት በዘፍጥረት 12፣ 15 እና 17 ላይ በዝርዝር የሚገኘው የአብርሃም ቃል ኪዳን፣ የቶራህ የማዕዘን ድንጋይ ነው። ይህ ቃል ኪዳን፣ ለታላቅ ሕዝብ አባት እንዲሆን ለተመረጠው ፓትርያርክ ለአብርሃም (መጀመሪያ አብራም ለተባለው) እግዚአብሔር የገባውን ለውጥ አምጪ ተስፋ የሚያመለክት ነው። ይህ ቃል ኪዳን፣ ለእስራኤል ማንነት እና እግዚአብሔር ለሰው ልጅ ቤዛነት እቅድ መሠረት ነው።

የአብርሃም ቃል ኪዳን በዘፍጥረት 12–25 ይገለጻል፤ በአብርሃም ሕይወትና ከእግዚአብሔር ጋር ባለው ግንኙነት ላይ ያተኩራል።

- **ዘፍጥረት 12:1–3:** እግዚአብሔር አብራምን ከከለዳውያን ዑር ምድሩን፣ ቤተሰቡንና የአባቱን ቤት ትቶ ወደሚያሳየው ምድር እንዲሄድ ጠራው። ታላቅ ሕዝብ እንደሚያደርገው፣ እንደሚባርከው፣

ስሙን እንደሚያከብረው፣ በእርሱም የምድር አሕዛብ ሁሉ እንደሚባረኩ ቃል ገባለት። ይህ ሦስት እጥፍ የሆነ ተስፋ—ምድር፣ ዘር እና በረከት—የቃል ኪዳኑ እምብርት ነው።

- **ዘፍጥረት 15:** በዘፍጥረት ምዕራፍ 15 ላይ እግዚአብሔር ከአብርሃም ጋር የገባውን ቃል ኪዳን ባልተለመደና በታላቅ ሥርዓት አጸና። በዚህ ቃል ኪዳን መሠረት፣ እግዚአብሔር በአብርሃም ፊት በተከፋፈሉ የእንስሳት ሥጋዎች መካከል እንደሚያልፍ ነበልባል ችቦ ሆኖ በማለፍ፣ የአብርሃምን ዘር ከግብፅ ወንዝ እስከ ኤፍራጥስ ወንዝ ያለውን ምድር እንደሚሰጣቸው በአንድ ወገን ቃል ገባ። ይህ ድርጊት በጥንት ጊዜያት የቃል ኪዳን መጽኛ ምልክት ሲሆን፣ ቃል ኪዳኑን ያፈረሰ አካል በተከፋፈሉት እንስሳት የደረሰው ዓይነት ጥፋት እንደሚደርስበት ለማመልከት ነበር። ሆኖም፣ እዚህ ጋር ቃል ኪዳኑን ያጸናው እግዚአብሔር ብቻ በመሆኑ፣ እርሱ በገባው ቃል ኪዳን ላይ ምን ያህል ታማኝ እንደሆነ ያሳያል። አብርሃም ዕድሜው ገፍቶ የነበረ ቢሆንም፣ እግዚአብሔር ግን እንደ ከዋክብት የበዛ ዘር እንደሚሰጠው ቃል ገባለት። አብርሃምም ይህንን የእግዚአብሔርን ቃል ኪዳን አመነ። በዚህም ምክንያት፣ እምነቱ ለእርሱ "ጽድቅ ሆኖ ተቆጠረለት" (ዘፍጥረት 15:6)።
- **ዘፍጥረት 17:** እግዚአብሔር ቃል ኪዳኑን አረጋግጦ፣ የአብራምን ስም ወደ አብርሃም ("የብዙ አሕዛብ አባት")፣ የሣራይን ደግሞ ወደ ሣራ ቀየረ፤ ግርዘትንም ለአብርሃም እና ለወንድ ዘሮቹ የቃል ኪዳኑ ምልክት አድርጎ ሾመ። እግዚአብሔር በእርጅናቸውም ቢሆን በሣራ በኩል ይስሐቅ የተባለ ልጅ እንደሚሰጣቸው ቃል ገብቶ፣ ቃል ኪዳኑ በይስሐቅ እንደሚቀጥል ገለጸ (ዘፍጥረት 17:19–21)።
- **የአብርሃም እምነት:** ታሪኩ አብርሃም በፈተናዎች ውስጥ ያለውን እምነት ያሳያል፣ ለምሳሌ ወደ ግብፅ መሰደዱ (ዘፍጥረት 12:10–20)፣ ከሎጥ መለየቱ (ዘፍጥረት 13)፣ እና ይስሐቅን ለመሠዋት መዘጋጀቱ (ዘፍጥረት 22)፤ እነዚህም የአብርሃም መታዘዝ በእግዚአብሔር አቅርቦት ላይ ያለውን እምነት ያሳያል።

> *"የሚባርኩህንም እባርካለሁ፥ የሚረግሙህንም እረግማለሁ፤ የምድር ነገዶችም ሁሉ በአንተ ይባረካሉ።" (ዘፍጥረት 12:3)*

የሙሴ ቃል ኪዳን

በሲና ተራራ ላይ የተሰጠው ይህ ቃል ኪዳን በእግዚአብሔር እና በእስራኤል ሕዝብ መካከል ያለውን ግንኙነት ያጠናክራል። ለብሔራዊ፣ ሃይማኖታዊ እና ሥነ ምግባራዊ ሕይወታቸው ማዕቀፍ የሆነው ሕግ (ቶራ) ተሰጠ። የሙሴ ቃል ኪዳን በዘጸአት፣ ዘሌዋውያን፣ ዘኍልቍ እና ዘዳግም መጻሕፍት ውስጥ ይገኛል።

- **መሠረታዊ ነገሮች**: በዘጸአት የተመሠረተው፣ በዘሌዋውያን እና በዘኍልቍ የተብራራው፣ እንዲሁም በዘዳግም የታደሰው የሙሴ ቃል ኪዳን፣ የቶራህ ማዕከላዊ ምሰሶ ነው። ይህም እግዚአብሔር ከእስራኤላውያን ጋር በሙሴ አማካኝነት በሲና ተራራ የገባውን ቃል ኪዳን ያመለክታል።

- **የእስራኤል ማንነት**: ይህ ቃል ኪዳን እስራኤልን የእግዚአብሔር የተመረጠ ሕዝብ አድርጎ ይገልጻታል። ይህም ማለት፣ ከዓለም ሕዝቦች ሁሉ ተለይታ፣ ከእግዚአብሔር ጋር ልዩ ግንኙነት እንዲኖራት ተመርጣለች። በዚህ ምርጫም ምክንያት፣ እስራኤል ቅዱስ ሕዝብ ሆነው እንዲኖሩ በእርሱ ሕጎች የተገዙ ናቸው።

- **አምልኮና ሥነ መለኮት**: የሙሴ ቃል ኪዳን፣ የአምልኮ ሥርዓቶችንና ሥነ መለኮታዊ ትምህርቶችን ይቀርጻል፤ መታዘዝን፣ ቅድስናን፣ እና የእግዚአብሔርን ታማኝነት በማሳየት፣ ለመንፈሳዊና ማኅበራዊ ሕይወት ጥልቅ ትርጉም ይሰጣል።

- **ዘጸአት 19–24**: እግዚአብሔር እስራኤላውያንን ከግብፅ ባርነት ነፃ ካወጣ በኋላ፣ በሲና የቃል ኪዳን ግንኙነት እንዲገቡ ጋብዟቸዋል፤ “የከበረ ንብረቴ” እና “የካህናት መንግሥትና ቅዱስ ሕዝብ” እንደሆኑ ይናገራል (ዘጸአት 19:5–6)። የቃል ኪዳኑ እምብርት ዐሥርቱ ትእዛዛት መሰጠት ነው (ዘጸአት 20)፤ ይህም የእስራኤልን ከእግዚብሔርና እርስ በርሳቸው ያለውን ግንኙነት የሚመራ ሥነ ምግባራዊ መሠረት ነው። በመቀጠልም (ዘጸአት 21–23) የሲቪል፣ ማኅበራዊና ሃይማኖታዊ ሕጎችን ያካትታል። ይህ ቃል ኪዳን መሥዋዕቶችን እና ደም የመርጨትን ሥርዓታዊ ድርጊት በማካተት ይፈጸማል፤ ሕዝቡም “እግዚአብሔር የተናገረውን ሁሉ እናደርጋለን” (ዘጸአት 24:7) በማለት ያረጋግጣሉ።

- **ዘሌዋውያን**: የቃል ኪዳኑ ስፋት፤ የመሥዋዕት ሥርዓቶችን (ዘሌዋውያን 1–7)፣ የክህነት ተግባራትን (ዘሌዋውያን 8–10)፣ እና ለሥርዓተ ንጽሕናና ቅድስና የሚሆኑ ሕጎችን (ዘሌዋውያን 11–27) በዝርዝር ይገልጻል፤ ይህም የኃጢአት ማስተስረያ ቀን (ዘሌዋውያን 16) እስራኤል ከእግዚአብሔር ጋር እንድትታረቅ የተዘረጋ ስርአት ነው።

- **ዘኍልቍ**: ቃል ኪዳኑን በእስራኤላውያን የምድረ በዳ ጉዞ ውስጥ ያዋህደዋል፤ በአምልኮ፣ በንጽሕና፣ እና በማኅበረሰብ ሕይወት ላይ ሕጎች አሉት (ዘኍልቍ 5–6፣ 15፣ 28–30)። ምንም እንኳን እንደ ወርቅ ጥጃ (ዘጸአት 32) እና ሰላዮቹ ከነዓን ለመግባት ፈቃደኛ አለመሆናቸው (ዘኍልቍ 13–14) የመሰሉ ዓመጾች ቃል ኪዳኑን ቢፈትኑትም፣ በእግዚአብሔር ምሕረትና ተግሣጽ መልስ ተሰጥቷቸዋል።

- **ዘዳግም**: ቃል ኪዳኑን ለአዲሱ ትውልድ ያድሳል፤ ዐሥርቱ ትእዛዛትን ደግሞ ይነግራቸዋል (ዘዳግም 5)፣ ሽማን ያውጃል (ዘዳግም 6:4–9)፣ እና ለአምልኮ፣ ለፍትህ፣ እና ለሥነ ምግባራዊ ምግባር ሕጎችን ይዘረዝራል (ዘዳግም 12–26)። ለመታዘዝ በረከቶችና ላለመታዘዝ እርግማኖች

መካከል ያለውን ምርጫ ያሰጣል (ዘዳግም 28)፤ በቃል ኪዳን መታደስ ሥርዓትም ይጠናቀቃል (ዘዳግም 29–30)።

ታሪካዊና ባህላዊ አውድ

የኦሪት መጽሃፍ/ቶራህ የተጻፈው ከዐውደ ብዙ ሁኔታዎች ተነጥሎ አይደለም። ይልቁንም፣ በጥንታዊው ቅርብ ምሥራቅ (ANE) የበለጸገው ባህላዊ፣ ሕጋዊ እና ታሪካዊ ዓለም ውስጥ ነው። የመጽሐፍ ቅዱስን ጽሑፍ ከANE ንጽጽሮች ጋር በማነጻጸር፣ የጋራ ባህላዊ ቅርስን ብቻ ሳይሆን የእስራኤልን ልዩ የነገረ መለኮት ሃሳቦችንም ጭምር መረዳት እንችላለን። ይህ ንጽጽር የኦሪት መጽሃፍ/ቶራህ የዘመኑን አስተሳሰቦች እንዴት እንደተጋራ እና በተመሳሳይ ጊዜ በእግዚአብሔር እና በሰው ልጅ መካከል ስላለው ግንኙነት አዲስ እና አብዮታዊ ግንዛቤዎችን እንዴት እንዳስተዋወቀ ለማየት ይረዳናል።

የመጀመሪያዎቹ አምስት የመጽሐፍ ቅዱስ መጻሕፍት፣ በታለምዶ ኦሪት ወይም ፔንታቱክ (ዘፍጥረት፣ ዘጸአት፣ ዘሌዋውያን፣ ዘኍልቍ እና ዘዳግም) በመባል የሚታወቁት በጥንታዊው የቅርብ ምስራቅ (ANE) ውስብስብ እና የላቀ ዓለም ውስጥ የወጡ ናቸው። ይህ ክልል እንደ ግብፅ፣ መስጴጦምያ፣ ከነዓን እና በኋላም አሦርና ባቢሎን ያሉ ስልጣኔዎችን ያካተተ ነበር። እነዚህ ማህበረሰቦች የበለጸጉ የህግ ስርዓቶች፣ የኮስሞሎጂ (የዓለም አመጣጥ እይታ)፣ የንጉሳዊ አስተሳሰቦች፣ የቤተ መቅደስ ስርዓቶች እና ድንቅ ስነ-ጽሁፎች ነበሯቸው.

ይህንን ታሪካዊ እና ባህላዊ ሁኔታ ማወቅ የቅዱሳት መጻሕፍትን መለኮታዊ መሪነት (Inspiration) ወይም ታሪካዊ አስተማማኝነት አያቃልልም። ይልቁንም እግዚአብሔር በራሱ ጥበብ፣ ለቀደሙት ታዳሚዎች በሚታወቁ ቋንቋዎች፣ ስነ-ጽሁፋዊ ቅርጾች እና ባህላዊ ማዕቀፎች በመጠቀም፣ በእውነተኛ ታሪክ ውስጥ እራሱን እንዴት እንደገለጠ ያብራራል። ቶራ የተሰጠው ከባህል በጸዳ ባዶ ቦታ ውስጥ ሳይሆን፤ ለእስራኤል በተወሰነ ጊዜ፣ ቦታ እና ምሁራዊ አካባቢ ውስጥ ነው። ሆኖም ግን፣ በአካባቢው ካሉ ጽሑፎች ጋር የተወሰኑ መደበኛ ተመሳሳይነቶችን ቢጋራም፣ ሥነ-መለኮታዊ መልእክቱ ግን ፍጹም የተለየ ነው። ተመሳሳይነቶቹ ብዙውን ጊዜ የጋራ ሰብዓዊ ባህላዊ ዘይቤዎችን ያሳያሉ፤ ልዩነቶቹ ግን መለኮታዊ መገለጥን ይገልጣሉ።

ቅዱሳት መጻሕፍት በአጻጻፋቸው ሙሉ በሙሉ መለኮታዊም ሰብዓዊም ናቸው። እግዚአብሔር ዋነኛው ደራሲ ነው፣ ሆኖም ቃሉን ለማስተላለፍ ሰብዓዊ ወኪሎችን፣ በዚህ አውድ ሙሴን ተጠቅሟል። ይህ ድርብ ደራሲነት ማለት ቶራ በተፈጥሮው የክርስቶስ ልደት ከመሆኑ በፊት በሁለተኛው ሺህ ዓመት የነበሩትን ቋንቋዊ፣ ስነ-ጽሁፋዊ እና ባህላዊ ሁኔታዎችን ያንጸባርቃል ማለት ነው። የክርስቶስ ሰው መሆን በሮማውያን አገዛዝ ሥር በተወሰነ ታሪካዊ አውድ ውስጥ እንደተከሰተ ሁሉ፣ የመለኮታዊ መገለጥ በጽሑፍ መውረድም በጥንታዊው የቅርብ ምስራቅ አስተሳሰብ ዓለም ውስጥ ተከስቷል። ስለዚህ፣ የመጽሐፍ ቅዱስ ታሪኮችን በዘመኑ ከነበሩት የቅርብ ምስራቅ ጽሑፎች ጋር ማወዳደር ለእምነት ስጋት ሳይሆን፣ የእግዚአብሔር ራስን መግለጥ በወቅቱ የነበሩትን የዓለም እይታዎች እንዴት እንደሚጋፈጥና እንደሚያስተካክል ለማየት የሚረዳ ዕድል ነው።

የጥንታዊው የቅርብ ምስራቅ ዓለም እና ምሁራዊ ድባብ

የጥንታዊው የቅርብ ምስራቅ ዓለም በባለብዙ አምላክ አምልኮ (Polytheism) የተሞላ ነበር። እንደ ባቢሎን እና አሦር ያሉ ስልጣኔዎች ከተፈጥሮ ኃይሎች፣ ከፖለቲካዊ ስልጣን እና ከጽንፈ ዓለም ስርዓት ጋር የተያያዙ የአማልክት ስብስቦችን ያመልኩ ነበር። የፍጥረት አፈ-ታሪኮች ብዙ ጊዜ ጽንፈ ዓለምን ከመለኮታዊ ግጭት እንደወጣ አድርገው ይገልጹት ነበር። የሰው ልጆችም አማልክትን ከሥራ ለማረፍ የተፈጠሩ አገልጋዮች ተደርገው ይገለጻሉ። ነገሥታት መለኮታዊ ወይም ከፊል-መለኮታዊ ደረጃ እንዳላቸው ይናገሩ ነበር፣ እና የሕግ ደንቦች በዋናው አምላክ የተሰጡ የንጉሣዊ ሥልጣን መግለጫዎች ተደርገው ይቀረጹ ነበር።

በተቃራኒው፣ ቶራ በሥነ-ምግባራዊ አንድ አምላክ አምልኮ ላይ ያተኮረ የዓለም እይታን ያቀርባል። ከፍጥረት ውጪና በላይ የሆነ አንድ ሉዓላዊ አምላክ አለ። እርሱ የጽንፈ ዓለሙ አካል ሳይሆን ፈጣሪው ነው። እርሱ በሰው ልጆች ላይ ጥገኝነት የለበትም፣ ነገር ግን በጸጋው ከእነርሱ ጋር የቃል ኪዳን ግንኙነት ለመመሥረት ይመርጣል። ይህ የአንድ አምላክ መገለጥ ዘግይቶ የመጣ የስነ-መለኮት እድገት ሳይሆን፣ ከመጀመሪያው ጀምሮ የእስራኤል ማንነት መሰረት ነው። በዘዳግም 6፡4 ላይ ያለው ሽማ “እስራኤል ሆይ ስማ፤ አምላካችን እግዚአብሔር አንድ እግዚአብሔር ነው” የሚለው ይህንን ልዩ የእምነት መናዘዝ ያጠቃልላል። እስራኤል በባለብዙ አምላክ አምላኪ ብሔራት መካከል ብትኖርም፣ ቅዱሳት መጻሕፍቶቿ ግን ሁልጊዜ የያህዌን ብቸኛ ሉዓላዊነት ያረጋግጣሉ።

ይህንን ልዩነት ለመረዳት ቶራ ከአካባቢው ባህላዊ ትረካዎች ጋር የሚገናኝባቸውን የተወሰኑ ዘርፎች መመርመር ያስፈልጋል፦ ፍጥረት፣ የጥፋት ውሃ፣ ሕግ እና የአንድ መሪ ልደት። በእያንዳንዱ ሁኔታ፣ መደበኛ ተመሳሳይነቶች ቢኖሩም፣ ጥልቅ የሆኑ ሥነ-መለኮታዊ ልዩነቶች አሉ።

ፍጥረት፦ ዘፍጥረት እና የባቢሎኑ ኤኑማ ኤሊሽ (Enuma Elish)

ከተመሳሳይነቶች አንዱ በዘፍጥረት ፩–2 ላይ ያለው የመጽሐፍ ቅዱስ የፍጥረት ታሪክ እና ኤኑማ ኤሊሽ ተብሎ በሚታወቀው የባቢሎን ታሪክ መካከል ያለው ነው። በ፲9ኛው ክፍለ ዘመን በመስጴጦምያ ጽላቶች መካከል የተገኘው ኤኑማ ኤሊሽ፣ የቲያማትን የግርግር (chaos) አምላክ ድል ካደረገ በኋላ የአምላኩ ማርዱክን መነሳት ይገልጻል። ከተከፈለው አካሏ ሰማይና ምድር ተፈጠሩ። የሰው ልጅም አማልክትን እንዲያገለግልና ቤተ መቅደሶቻቸውን እንዲጠብቅ ከተሸነፈ አምላክ ደም ተፈጠረ።

በዘፍጥረት ፩ እና በኤኑማ ኤሊሽ መካከል ላዩን ሲታይ ተመሳሳይነቶች አሉ። ሁለቱም ከሥርዓት ፍጥረት በፊት የነበረውን ጥንታዊ የውሃ ሁኔታ ይገልጻሉ። ሁለቱም ሰማይና ምድርን ወደ መፍጠር የሚያመራ ቅደም ተከተል አላቸው። ሁለቱም በሥርዓት መመሥረት ይጠናቀቃሉ። ሆኖም ግን፣ ሥነ-መለኮታዊ ማዕቀፎቻቸው መሠረታዊ ልዩነት አላቸው። በዘፍጥረት ውስጥ የአማልክት ልደት የለም፣ መለኮታዊ ውጊያ የለም፣ እና የጽንፈ ዓለም ትግል የለም። “በመጀመሪያ እግዚአብሔር ሰማይንና ምድርን ፈጠረ” (ዘፍጥረት ፩፡፩) የሚለው ፍጹም አንድ አምላክ አምልኮን ያረጋግጣል። እግዚአብሔር ይናገራል፣ ፍጥረትም ይታዘዛል። “እግዚአብሔርም አለ… እንዲሁም ሆነ” የሚለው ተደጋጋሚ ቃል ያለምንም ጥረት በሚሰጥ ትዕዛዝ መለኮታዊ ሉዓላዊነትን ያጎላል። ፍጥረት የጥቃት ውጤት ሳይሆን የዓላማ መግለጫ ነው።

በተጨማሪም በዘፍጥረት ውስጥ የሰው ልጅ በእግዚአብሔር መልክና አምሳል ተፈጠረ (ዘፍጥረት ፩፡26-27)። ይህ ጽንሰ-ሀሳብ በኤኑማ ኤሊሽ ውስጥ ምንም ዓይነት እውነተኛ አምሳያ የለውም። የሰው ልጆች ዝቅተኛ ሥራዎችን ለመሥራት ከመለኮታዊ ደም የተፈጠሩ ባሪያዎች ከመሆን ይልቅ፣ በምድር ላይ እንዲሰለጥኑ አደራ የተሰጣቸው የንጉሥ ወኪሎች ናቸው። መጽሃፍ ቅዱስ የሰው ልጅ “የእግዚአብሔር መልክ” (Imago Dei) የያዘ ፣ የተፈጥሮ ክብርን፣ የሞራል ተጠያቂነትን እና የግንኙነት ችሎታን እንደሚሰጥ ያጎላል። የመጽሐፍ ቅዱስ ታሪክ የሰውን ልጅ ደረጃ ከፍ የሚያደርግ ሲሆን፣ በተመሳሳይ ጊዜ በፈጣሪ ላይ ባለው ጥገኝነት ላይ ይመሰርተዋል።

ሌላው ወሳኝ ልዩነት በእግዚአብሔር የሥነ-ምግባር ባሕርይ ላይ ነው። በኤኑማ ኤሊሽ አማልክቱ ግልፍተኛ እና በሥነ-ምግባር ግልጽ ያልሆኑ ናቸው። በዘፍጥረት ውስጥ ግን እግዚአብሔር በተደጋጋሚ ፍጥረቱን “መልካም” እንደሆነ ይገልጻል። ክፋት በቁስ አካል ውስጥ ያለ ተፈጥሯዊ ነገር ወይም በመለኮታዊ ጠላትነት የመጣ ውጤት አይደለም፤ ይልቁንም በዘፍጥረት 3 ላይ በሰው ልጅ ዓመፅ የገባ ነው። ስለዚህ የመጽሐፍ ቅዱስ ታሪክ በአካባቢው አፈ-ታሪኮች ውስጥ የሌለ ግልጽ የሥነ-ምግባር ማዕቀፍ ይሰጣል።

የዘፍጥረት መጽሐፍ የመጀመሪያው ምዕራፍ የሚታወቅበት ከፍተኛ የሥነ-ጽሁፍ ጥበብና ከፊል-ግጥማዊ መዋቅር፣ የመጽሐፉን ታሪካዊ እውነታነት የሚጋርድ ሳይሆን መለኮታዊውን የፍጥረት ሂደት በሥርዓት የሚገልጥበት ጥበብ ነው። ምንም እንኳን በመጽሐፉ ውስጥ የተጠቀሱት የፍጥረት ቀናት ትክክለኛ የጊዜ መለኪያ (ቀጥተኛ የ24 ሰዓት ቆይታ ወይም ምሳሌያዊ ማዕቀፎች) ላይ በሊቃውንት ዘንድ የተለያዩ

ትርጓሜዎች ቢኖሩም፣ ኦርቶዶክሳዊው አስተምህሮ ግን እግዚአብሔር ዓለማትን ካልነበረ ወደ መኖር (Ex nihilo) ያመጣ ሉዓላዊ ፈጣሪ መሆኑንና ፍጥረትም መጀመሪያ ያለው መሆኑን አጥብቆ ያረጋግጣል።

ዘፍጥረት ከጥንታዊው ዓለም አመለካከቶች ጋር አንዳንድ ጽንሰ-ሐሳባዊ ተመሳሳይነቶች ቢኖሩትም፣ አቀራረቡ ግን እነዚያን እምነቶች የሚሞግት ሥነ-መለኮታዊ ተቃውሞ ነው። ከሌሎች አፈ-ታሪኮች በተለየ መልኩ፣ መጽሐፈ ዘፍጥረት ሁሉንም ነገር ያለ አንዳች ግጭትና ጥረት የፈጠረውን፣ በሥነ-ምግባር ፍጹምና በሁሉ ላይ የሠለጠነውን አምላክ ገጽታ በግልጽ ያስቀምጣል። ይህም የሚያሳየው መጽሐፉ የሌሎች ባሕላዊ እምነቶች ጥገኝነት ሳይሆን፣ የእግዚአብሔርን ልዩ ሉዓላዊነት ለማብሰር የቀረበ ኃይለኛ መግለጫ መሆኑን ነው።

የጥፋት ውሃ፦ ዘፍጥረት እና የመስጴጣምያ የጥፋት ውሃ ወጎች

በዘፍጥረት ምዕራፍ 6-9 ላይ የሚገኘው የጥፋት ውኃ ታሪክ፣ ከጥንታዊ መስጴጣምያ ሥነ-ጽሁፋት—በተለይም ከጊልጋመሽ (Gilgamesh) እና ከአትራሃሲስ (Atrahasis) ታሪኮች ጋር ጉልህ የሆኑ ተመሳሳይነቶች አሉት። በእነዚህ ጥንታዊ ድርሳናት ውስጥ መለኮታዊ ማስጠንቀቂያን መቀበል፣ ግዙፍ መርከብ መሥራት፣ እንስሳትን ከጥፋት መታደግ፣ መርከቧ በተራራ ላይ ማረፏ እና የውኃውን መድረቅ ለማረጋገጥ አእዋፍን መላክ የሚሉትን መሠረታዊ የታሪክ ክሮች በጋራ እናገኛለን። እነዚህ ትይዩዎች በጥንታዊው የቅርብ ምሥራቅ ማኅበረሰቦች ዘንድ ስለ ጥፋት ውኃ ሰፊና ጥልቅ የሆነ የጋራ ትውስታ እንደነበረ በግልጽ ያሳያሉ።

ይህ በባህሎች መካከል የሚስተዋለው የሐሳብ ስምምነት፣ የጥፋት ውኃው በአንድ ወቅት የተከሰተ እውነተኛ የታሪክ ክስተት ስለመሆኑ እንደ አርኪኦሎጂያዊና ሥነ-ጽሁፋዊ ማስረጃ ሊወሰድ ይችላል። ሆኖም፣ መጽሐፍ ቅዱሳዊው ዘገባ ከሌሎቹ አረማውያን ስሪቶች የሚለየው በሥነ-መለኮታዊ ጥራቱና በታሪካዊ እርግጠኝነቱ ነው። የአረማውያን ዘገባዎች የተዛቡ ትውስታዎችንና የብዙ አማልክትን ግጭት የሚያንጸባርቁ ሲሆኑ፣ የዘፍጥረት መጽሐፍ ግን ያንን የታሪክ ክስተት በመለኮታዊ መንፈስ መሪነት የተጠበቀ፣ ትክክለኛና የእግዚአብሔርን ጽድቅና ምሕረት የሚገልጥ እውነተኛ ዘገባ አድርጎ ያቀርበዋል።

ምንም እንኳን የታሪኩ ቅርጽ ከሌሎች ድርሳናት ጋር ቢመሳሰልም፣ በመካከላቸው ያለው መሠረታዊ ልዩነት ግን እጅግ የጎላና ሥነ-መለኮታዊ ፋይዳውም የላቀ ነው። በዘፍጥረት ዘገባ ውስጥ የጥፋት ውኃው መከሰት በምድር ላይ ለነገሠውና ለተንሰራፋው የሰው ልጅ ክፋት የተሰጠ መለኮታዊ ምላሽ ነው፤ መጽሐፉም “ምድርም በእግዚአብሔር ፊት ተበላሸች፥ ምድርም ግፍን ተሞላች” (ዘፍጥረት 6፡11) በማለት የፍርዱን ምክንያት በግልጽ ያስቀምጣል። ይህም የእግዚአብሔር ፍርድ በሥነ-ምግባር ላይ የተመሠረተና ፍትሐዊ መሆኑን ያረጋግጣል። እግዚአብሔር በሰው ልጅ መበላሸት ማዘኑ፣ እርሱ ከፍጥረቱ ጋር ጥልቅ የሆነ የግንኙነት ተሳትፎ ያለውና ለሰው ልጅ ግድ የሚለው አምላክ መሆኑን ያሳያል። በዚህ ሁሉ መካከል ኖህ

“ጻድቅ” ሆኖ በመገኘቱ በእግዚአብሔር ፊት ሞገስን አግኝቷል፤ ይህም መለኮታዊው ጥበቃ ለቅድስና የሚሰጥ ዋጋ መሆኑን ያሳያል። ከጥፋት ውኃው ማግስት በቀስተ ደመናው ምልክትነት የተመሠረተው ቃል ኪዳንም፣ የእግዚአብሔርን ታላቅ ምሕረትና ምድርን ዳግመኛ በውኃ ላለማጥፋት የገባውን ዘላለማዊ ቃል የሚያነላ የታሪኩ ቁንጮ ነው። ይህ ቃል ኪዳን እግዚአብሔር ለፍጥረቱ ያለውን ታማኝነትና የድነት ተስፋ የሚያበስር ታላቅ ማኅተም ነው።

በተቃራኒው፣ የመስጴጦምያ ድርሳናት አማልክቱ የጥፋት ውኃውን የላኩት በሰው ልጅ የሥነ-ምግባር ብልሽት ሳይሆን፣ በሕዝብ ብዛትና በጩኸት ሳቢያ ለዕረፍታቸው በመስጋት እንደሆነ ይገልጻሉ። በዚህም ምክንያት የጥፋት ውኃው ከጽድቅና ከቅድስና ቁጣ ይልቅ፣ ከአማልክቱ ግልፍተኝነትና መረበሽ የመነጨ ይመስላል። እንዲያውም አማልክቱ ራሳቸው በለቀቁት የጥፋት ውኃ ኃይል ተደናግጠውና ፈርተው ሲሸሹ ይገለጻሉ፤ ይህም በዘፍጥረት መጽሐፍ ውስጥ ካለውና በፍጥረቱ ላይ ፍጹም የበላይነትና ሉዓላዊ ቁጥጥር ካለው የያህዌ (የእግዚአብሔር) ማንነት ጋር በእጅጉ ይቃረናል።

በተጨማሪም፣ የዘፍጥረት ታሪክ ትኩረት የሚያደርገው በቃል ኪዳን ሥነ-መለኮት ላይ ነው። ከጥፋት ውኃው በኋላ እግዚአብሔር ከኖህ ጋር ብቻ ሳይሆን፣ ከሕያዋን ፍጥረታት ሁሉ ጋር ቃል ኪዳን መግባቱ የታሪኩን ሁለንተናዊነት ያሳያል። ይህ ቃል ኪዳን እግዚአብሔር ለፍጥረት ሥርዓትና ለዓለም ቀጣይነት ያለውን የማይናወጥ ቁርጠኝነት የሚያረጋግጥ ነው። ይህ ቃል ኪዳን ለሰው ልጆች ሁሉ የሚሰጥ "የጋራ ጸጋ" መሠረት ነው። ይህም ጸጋ የድነት ታሪክ ወደፊት እንዲቀጥልና ዓለም በመረጋጋት ውስጥ እንድትቆይ የሚያደርግ መለኮታዊ ዋስትና ነው።

ሕግ፦ ቶራ እና የሃሙራቢ ሕግ (Code of Hammurabi)

በሁለቱ የሕግ ሥርዓቶች መካከል ያለው ልዩነት እጅግ ስር የሰደደና መሠረታዊ ነው። የሃሙራቢ ሕግ በዋናነት የንጉሡን ፖለቲካዊ ሥልጣን ለማጠናከርና ማኅበራዊ መረጋጋትን ለመፍጠር የተነደፈ ንጉሣዊ ድንጋጌ ነው። በዚህ ሥርዓት ውስጥ ፍትሕ እንደ ግለሰቡ ማኅበራዊ መደብ የሚለያይ ሲሆን፣ ለባለሥልጣናትና ለመኳንንት የሚሰጠው ቅጣት ከተራው ሕዝብና ከባሪያዎች በእጅጉ የተለየ ነበር። ይህም የሕጉ ዓላማ የሰው ልጅን እኩልነት ከማረጋገጥ ይልቅ የመደብ ተዋረድን (Social hierarchy) ማስጠበቅ እንደነበረ ያሳያል።

በተቃራኒው፣ የኦሪት ሕግጋት (ቶራ) መሠረታቸው በንጉሣዊ ሥልጣን ላይ ሳይሆን በእግዚአብሔር ቅዱስ ባሕርይ ላይ የተጣለ ነው። “እኔ እግዚአብሔር አምላካችሁ ቅዱስ ነኝና እናንተም ቅዱሳን ሁኑ” (ዘሌዋውያን 19፡2) የሚለው መለኮታዊ ጥሪ፣ ሕጉ ከምድራዊ ሥርዓት ባለፈ መንፈሳዊ ግብ እንዳለው ያሳያል። በሲና ተራራ የተደረገው ቃል ኪዳን ተራ ፖለቲካዊ ውል ሳይሆን፣ ሕዝቡን ከፈጣሪያቸው ጋር የሚያስተሳስር ሥነ-መለኮታዊ ቁርኝት ነው። ሕጉ የተሰጠውም በድነት ላይ በተመሠረተ የግንኙነት ማዕቀፍ ውስጥ

መሆኑን “ከግብፅ ምድር ያወጣሁህ አምላክህ እግዚአብሔር እኔ ነኝ” (ዘጸአት 20፡2) የሚለው መቅድም ያረጋግጣል። በዚህ እይታ፣ ለሕጉ መታዘዝ የባርነት ግዴታ ሳይሆን፣ አስቀድሞ ለተገኘው መለኮታዊ ጸጋ የሚሰጥ የፍቅር ምላሽ ነው።

ከዚህም በላይ፣ የሙሴ ሕግ በማኅበራዊ ፍትሕ ረገድ ያለው ሰብዓዊ ልኬት እጅግ አስደናቂ ነው። ሕጉ ለድሆች፣ ለባልቴቶች፣ ለወላጅ አልባ ሕፃናትና ለባዕዳን እንግዶች ልዩ ጥበቃና አሳቢነትን ይደነግጋል። ለምሳሌ፣ የሰንበት ትዕዛዝ ለእስራኤላውያን ባለቤቶች ብቻ ሳይሆን፣ ለአገልጋዮችና ለእንስሳትም ጭምር ዕረፍትን ማዘዙ፣ መለኮታዊ ርኅራኄን መሠረት ያደረገ የቃል ኪዳን ሥነ-ምግባርን ያንጸባርቃል። ይህ ሥርዓት የሰው ልጅ ክብር በማኅበራዊ ደረጃው ሳይሆን በእግዚአብሔር አምሳል መፈጠሩ ላይ የተመሠረተ መሆኑን በተግባር ያሳያል።

የሙሴ ሕግ በውስጡ የያዛቸውን ድንጋጌዎች በሦስት ዋና ዋና ክፍሎች ማለትም፡- በሥነ-ምግባር ፣ በሲቪል እና በሥርዓት ገጽታዎች መካከል በግልጽ ይለያል። ምንም እንኳን ክርስቲያኖች በሙሴ ቃል ኪዳን ሥር እንደ ብሔራዊ ሕግ ባይተዳደሩም፣ በሕጉ ውስጥ የሚገኙት የሥነ-ምግባር መርሆዎች ግን የእግዚአብሔርን የማይለወጥ ባሕርይ የሚያንጸባርቁ በመሆናቸው ዛሬም ጽኑ ናቸው። ሕጉ መለኮታዊውን ቅድስና እና የሰውን ልጅ ጥልቅ ኃጢአተኛነት በማጋለጥ ረገድ ወሳኝ ሚና ይጫወታል። ሐዋርያው ጳውሎስ እንደገለጸው፣ ሕጉ የሰውን ደካማነትና የጽድቅ አስፈላጊነት በማሳየት ወደ ክርስቶስ የሚያደርስ "ሞግዚት" ሆኖ ያገለግላል። ይህም ማለት ሕጉ የሰውን ልጅ ጉድለት በመጠቆም፣ ለክርስቶስ ወንጌልና ለጸጋው መገለጥ መንገዱን ያመቻቻል።

የአንድ መሪ ልደት፡- ሙሴ እና የአካዱ ሳርጎን

በኦሪት ዘጸአት ምዕራፍ 2 ላይ የሚገኘው የሙሴ የልጅነት ታሪክ፣ ከታላቁ የአካድ ንጉሥ ሳርጎን (Sargon of Akkad) አፈ-ታሪካዊ አመጣጥ ጋር አስገራሚ ተመሳሳይነቶች አሉት። በኋለኛው የአካድ ትውፊት መሠረት፣ ሳርጎን በተመሳሳይ መንገድ በቅጥራን በተለሰነ የሸምበቆ ቅርጫት ውስጥ ተኝቶ በወንዝ ላይ እንዲንሳፈፍ ከተደረገ በኋላ፣ ተገኝቶ በማደግ በመጨረሻ ታላቅ መሪ ለመሆን በቅቷል። እነዚህ ትይዩዎች፣ የሸምበቆ ቅርጫት፣ የወንዙ ጉዞ እና ውሎ አድሮ ወደ ታላቅ መሪነት ማደግ በጥንታዊው የቅርብ ምሥራቅ ሥነ-ጽሁፋዊ ባሕል ውስጥ "ከአደጋ የተረፈ መሪ" የሚባለው ጭብጥ ምን ያህል የተለመደ እንደነበረ ያሳያ ነው። ሆኖም ግን፣ ከመጽሐፍ ቅዱስ አንጻር ተመሳሳይነት መኖሩ አንዱ ከሌላው የተቀዳ መሆኑን አያረጋግጥም። ይልቁንም በወቅቱ ሕፃናትን በአባይ ወይም በኤፍራጥስ ወንዞች አካባቢ ጥሎ የመሄድ ታሪካዊ ልምምድ የነበረ መሆኑንና፣ መለኮታዊው ጥበቃ ግን የሙሴን ታሪክ ለየት ባለ የድነት ዓላማ እንደተጠቀመበት ያሳያል።

የመጽሐፍ ቅዱስ ዘገባ ከሳርጎን አፈ-ታሪክ ጋር መዋቅራዊ ተመሳሳይነት ቢኖረውም፣ በዓላማና በሥነ-መለኮታዊ ይዘቱ ግን በእጅጉ ይለያል። የሙሴ ከሞት መተርፈፍ በቀጥታ ከእግዚአብሔር የቃል ኪዳን ታማኝነት ጋር የተያያዘ ነው፤ ዘጸአት 2፡23-25 እንደሚገልጸው፣ እግዚአብሔር የእስራኤልን ጩኸት የሰማውና ጣልቃ የገባው ከአባቶች (ከአብርሃም፣ ከይስሐቅና ከያዕቆብ) ጋር የገባውን ቃል ኪዳን በማሰብ ነው። በመሆኑም የሙሴ መዳን ተራ የፖለቲካ መሪ የመነሳቱ ታሪክ ሳይሆን፣ ዓለም አቀፋዊ ፋይዳ ያለው የመለኮታዊ ድኅነት ዕቅድ አካል ነው። ሙሴ እንደ ጥንታዊ ነገሥታት መለኮታዊ ደረጃ ወይም የግል ኃያልነት እንዳለው አልተገለጸም። ይልቁንም ታሪኩ ሙሴን በተደጋጋሚ ደካማ፣ ተጠራጣሪና ሙሉ በሙሉ በእግዚአብሔር ረዳትነት ላይ ጥገኛ የሆነ ሰው አድርጎ ያቀርበዋል። ይህ አቀራረብ ከሰው ልጅ የሥልጣን ምኞት ይልቅ መለኮታዊውን ቅድሚያ-ተነሳሽነት (Divine Initiative) ያጎላል። በሳርጎን አፈ-ታሪክ ውስጥ ዋነኛው ትኩረት በንጉሣዊ ዕጣ-ፈንታና በግል ታላቅነት ላይ ሲሆን፣ በዘጸአት ውስጥ ግን ትኩረቱ በእግዚአብሔር ታማኝነትና በድነት ዓላማው ላይ ነው። በዚህ ታሪክ ውስጥ ሙሴ መለኮታዊ መሣሪያ እንጂ ዋነኛው ጀግና አይደለም፤ የዘጸአት ታሪክ እውነተኛው ተዋናይና ባለቤት ያህዌ (እግዚአብሔር) ነው።

የጥንታዊው የቅርብ ምስራቅ ተመሳሳይነቶች ሥነ-መለኮታዊ አንድምታ

በመጽሐፍ ቅዱስ እና በጥንታዊው የቅርብ ምሥራቅ ድርሳናት መካከል የሚታዩት መዋቅራዊና ይዘታዊ ተመሳሳይነቶች፣ በጠቅላላ መገለጥ እና በጋራ ጸጋ ሥነ-መለኮታዊ ማዕቀፍ ውስጥ ሊተነተኑ ይገባል። እግዚአብሔር የሰውን ልጅ ሁሉ በሥልጣኑ የፈጠረ እንደመሆኑ፣ የተለያዩ ባሕሎች የራሳቸውን ታሪካዊ ትረካዎች፣ የሕግ ሥርዓቶችና ሃይማኖታዊ መዋቅሮች እንዲያዳብሩ የፈቀደበት የጋራ ጸጋ መገለጫ ተደርጎ ሊወሰድ ይችላል። ይህም የሰው ልጅ ሁሉ በጋራ ታሪካዊና ህሊናዊ መሠረት ላይ እንደሚቆም ያሳያል።

ይሁን እንጂ፣ በመንፈስ መሪነት የተጻፈው ልዩ መገለጥ በሌሎች ባሕሎች ውስጥ የሚገኙትን ከፊል እውነታዎች የሚያብራራ፣ የሚያጥርና የሚያርም መለኮታዊ ሚዛን ነው። ኦሪት (ቶራ) ከአረማውያን አፈ-ታሪኮች የተወሰደ ተራ ቅጂ ሳይሆን፣ እነዚያን ትረካዎች በሥነ-መለኮታዊ ድፍረት የሚጋፈጥና የሚለውጥ ኃይል ነው። ዘገባው ብዙ አማልክት በሚመለኩበት ማኅበረሰብ ውስጥ የማያወላውል አሃዳዊ አምልኮ ድምፅ ሆኖ ይደመጣል። እንዲሁም በሁከትና በግጭት ላይ የተመሠረቱትን ጥንታዊ የፍጥረት አመለካከቶች ፣ በሥርዓትና በዓላማ በተሞላው መለኮታዊ የፍጥረት ራዕይ ይሞግታቸዋል። የጥፋት ውኃ አፈ-ታሪኮች አማልክቱን በግልፍተኝነትና በብስጭት በሚገልጡበት ስፍራ፣ የዘፍጥረት መጽሐፍ የማይናወጥና ሉዓላዊ የሆነውን መለኮታዊ ትዕዛዝ ያውጃል።

የቃል ኪዳን ማዕቀፍ እንደ ልዩ ዋና አካል

የኦሪት (ቶራ) እጅግ ገላጭና ልዩ መገለጫው የቃል ኪዳን መዋቅሩ ነው። በጥንታዊው የቅርብ ምሥራቅ በኃያላን ነገሥታትና በገባሪ ሎሌዎቻቸው መካከል የሚደረጉት የጌታና የሎሌ ስምምነቶች፣ ከመጽሐፍ

ቅዱሳዊው ቃል ኪዳን ጋር መደበኛና መዋቅራዊ ተመሳሳይነት አላቸው። ይሁን እንጂ፣ በቶራ ውስጥ ያለው ቃል ኪዳን የሚመነጨው ከንጉሣዊ ማስገደድ ወይም ከፖለቲካዊ መጠቃቀም ሳይሆን፣ ካልተገደበ መለኮታዊ ጸጋና ፍቅር ነው። የቃል ኪዳኑ ማዕከላዊ ቀመር፣ “እኔ አምላክ እሆናችኋለሁ፣ እናንተም ሕዝቤ ትሆናላችሁ” ፣ በወቅቱ በነበሩት የአካባቢው ሥነ-ጽሁፉት ውስጥ ፈጽሞ የማይታወቅና ወደር የሌለው የግንኙነት ቅርበትን ይገልጻል። ይህ ቀመር የሕግ ሰነድ ብቻ ሳይሆን፣ እግዚአብሔር ከፍጥረቱ ጋር ያለውን ጥልቅ ቁርኝትና ለሕዝቡ የገባውን ቃል ኪዳናዊ ታማኝነት የሚያበስር ነው። ይህም መጽሐፍ ቅዱሳዊውን ቃል ኪዳን ከሕግጋት ስብስብነት ባለፈ፣ ወደ ተቀደሰ የቤተሰብ ግንኙነት ደረጃ ከፍ ያደርገዋል።

ኦሪት (ቶራ) የተጻፈውና የተቀረጸው በጥንታዊው የቅርብ ምሥራቅ ንቁ፣ ተለዋዋጭና ውስብስብ በሆነው የሥልጣኔ አውድ ውስጥ ነው። በመሆኑም ከዘመኑ ሥልጣኔዎች ጋር ሥነ-ጽሁፋዊ ቅርጾችንና ባሕላዊ መገለጫዎችን መጋራቱ የታሪካዊ እውነታነቱ ማረጋገጫ ነው። ሆኖም፣ በእነዚህ ተመሳሳይነቶች ውስጥ የሚገኘው መጽሐፍ ቅዱሳዊ ሥነ-መለኮት ፍጹም ወደር የሌለውና ለየት ያለ ነው። መጽሐፍ ቅዱስ ከእውነተኛ ታሪካዊ አውዶች ጋር ትርጉም ባለው መልኩ የሚነጋገር ቢሆንም፣ በተመሳሳይ ጊዜ ደግሞ ከታሪካዊ ገደቦች በላይ የሆነ ቃለ-እግዚአብሔር ነው። ቶራ ባሕላዊ ሁኔታዎችን እንደ መገናኛ ድልድይ ቢጠቀምም፣ በመለኮታዊ መንፈስ መሪነት የተቃኘ ነው። ባሕሉን ያሳትፋል፣ ነገር ግን ስለ እግዚአብሔር ማንነት፣ ስለ ሰው ልጅ ክብርና ስለ ታሪክ ፍጻሜ ፍጹም የተለየና የላቀ ራዕይን ያውጃል።